

Kapitalizm ve Özgürlük

Milton Friedman

Çevirenler: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu

Facebook'ta
beğenin

Twitter'da
takip edin

Pinterest'te
"pin"leyin

Goodreads'te
kitaplarınıza ekleyin

4. Baskı

Milton Friedman
Kapitalizm ve Özgürlük
Capitalism and Freedom

Çevirenler: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu

Eksi Kitaplar: 7
4. Baskı: Nisan 2017;
3. Baskı: 2011; 2. Baskı: 2008 (Plato Film Yayınları);
1. Baskı: 1988 (Altın Kitaplar)

ISBN 13: 978-605-9305-08-2

Copyright © 2015, Eksi Kitaplar
Copyright © 1962, 1982, 2002, The University of Chicago

Bu kitap ilk olarak İngilizcede, The University of Chicago Press tarafından, Capitalism and Freedom: Fortieth Anniversary Edition ismiyle basılmıştır. Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Ajansı aracılığıyla alınmıştır. Bu Eser'in müellifi olarak yazarın hakları mahfuzdur.

Tüm hakları saklıdır. Hiçbir şekilde tamamı veya herhangi bir parçası fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Bunu yapanlar veya buna teşebbüs edenler hakkında yayınevimize kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayına Hazırlayan: Selçuk Durgut
Redaksiyon: Ali Kürşad Çifçi
Kapak İllustrasyonu: Hakan Arslan
Kapak Tasarımı: Furkan Şener (www.furkansener.com)
Sayfa Tasarımı: Eksi Kitaplar

Baskı: Tarcan Matbaası
Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara
Telefon: (312) 384 34 35-36 • Faks: (312) 384 34 37 • Sertifika No: 25744

Adres: Kavaklıdere Mh. Bardaçk Sk. No: 8/1 Küçüksesat, Ankara • Telefon/Faks: (312) 434 44 64
E-Mail: info@eksikitaplar.com • Web: www.eksikitaplar.com • Sertifika No: 25787

Milton Friedman, 1912'de, New York'ta, Yahudi göçmeni bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi.

Lisans derecesini, 1932'de Rutgers Üniversitesi'nde matematik bölümünden alan Friedman yüksek lisansta Chicago Üniversitesi'nin iktisat bölümüne geçiş yaptı. 1946'da Columbia Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. Aynı yıl, takip eden otuz yıl boyunca bünyesinde çalışacağı Chicago Üniversitesi iktisat kürsüsünde ders vermeye başladı.

Klasik liberal görüşlerin 20. Yüzyıl'daki önemli temsilcilerinden biri olarak ünlenen Friedman, 1976'da Nobel İktisat Ödülü'ne layık görüldü. 1977'de Chicago Üniversitesi'nden emekli olmasının ardından 1981-89 yılları arasında ABD Başkanlığı yapan Ronald Reagan'ın ekonomi danışmanlığı görevini yürüttü.

Milton Friedman, 2006 yılında, 94 yaşındayken San Francisco'da hayata veda etti.

ÖZET İÇİNDEKİLER

1. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLE SİYASİ ÖZGÜRLÜK ARASINDAKİ İLİŞKİ
2. ÖZGÜR BİR TOPLUMDA DEVLETİN ROLÜ
3. PARANIN KONTROLÜ
4. ULUSLARARASI MALÎ VE TİCARÎ DÜZENLEMELER
5. MALÎ POLİTİKA
6. EĞİTİMDE DEVLETİN ROLÜ
7. KAPİTALİZM VE AYRIMCILIK
8. İŞ VE İŞGÜCÜ ÇEVRELERİNİN SOSYAL SORUMLULUĞU VE TEKEL
9. ÇALIŞMA RUHSATI UYGULAMALARI
10. GELİR DAĞILIMI
11. SOSYAL REFAH ÖNLEMLERİ
12. YOKSULLUĞUN HAFİFLETİLMESİ

İÇİNDEKİLER

2002 BASKISINA ÖNSÖZ	13
1982 BASKISINA ÖNSÖZ	17
1962 BASKISINA ÖNSÖZ	23
GİRİŞ	27
1. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLE SİYASİ ÖZGÜRLÜK ARASINDAKİ İLİŞKİ	35
2. ÖZGÜR BİR TOPLUMDA DEVLETİN ROLÜ	55
Yasa Koyucu ve Hakem Olarak Devlet	58
Teknik Tekel ve Dışsallık Etkileri Zemininde Devlet Aracılığıyla Gerçekleştirilen Faaliyetler	62
Paternalist Zeminde Devlet Aracılığıyla Gerçekleştirilen Faaliyetler	68
Sonuç	70

3. PARANIN KONTROLÜ 75

Bir Mal Standardı.....	78
Parasal Takdir Yetkisi.....	83
Otoriteler Yerine Kurallar.....	92

4. ULUSLARARASI MALİ VE TİCARİ DÜZENLEMELER 99

Uluslararası Parasal Düzenlemelerin Ekonomik Özgürlük Açısından Önemi.....	99
ABD Para Sisteminde Altının Rolü.....	101
Cari Ödemeler ve Sermaye Kaçışı.....	104
Dış Ödemeler Dengesini Sağlamak İçin Alternatif Mekanizmalar.....	106
Serbest Piyasa Çözümü Olarak Dalgalı Kurlar.....	112
Altın ve Dövizde Serbest Piyasa İçin Gerekli Politika Önlemleri.....	115
Ticaretteki ABD Kısıtlamalarını Kaldırmak.....	117

5. MALİ POLİTİKA 123

6. EĞİTİMDE DEVLETİN ROLÜ 137

Vatandaşlar İçin Genel Eğitim.....	138
Kolej ve Üniversite Düzeyindeki Okullarda Öğretim.....	153
Okullarda Meslekî ve Profesyonel Öğretim.....	156

7. KAPİTALİZM VE AYRIMCILIK 167

Adil İstihdam Uygulamaları Yasası.....	170
Çalışma Hakkı Yasaları.....	175
Okul Öğretiminde Ayrım.....	178

8. İŞ VE İŞGÜCÜ ÇEVRELERİNİN SOSYAL SORUMLULUĞU VE TEKEL 181

Tekelin Kapsamı.....	183
Tekelin Kaynakları.....	192
Uygulanması Gereken Devlet Politikası.....	198
İş Dünyası ve İşgücünün Sosyal Sorumluluğu.....	199

9. ÇALIŞMA RUHSATI UYGULAMALARI 205

İnsanların Girişebileceği Ekonomik Etkinliklerde Devletin Aynı Anda Her Yere Uygulanan Kısıtlamaları.....	206
Ruhsatlandırmanın Yarattığı Politik Sorunlar.....	213
Tıbbî Ruhsatlandırma.....	220

10. GELİR DAĞILIMI 237

Ahlakî Açıdan Dağılım.....	237
Ürüne Göre Dağılımın Araçsal Rolü.....	243
Gelir Dağılımı Olguları.....	246
Gelir Dağılımını Değiştirmekte Kullanılan Devlet Önlemleri.....	250

11. SOSYAL REFAH ÖNLEMLERİ 259

Çeşitli Refah Önlemleri.....	259
Yaşlılık ve Ölüm Sigortası.....	266

12. YOKSULLUĞUN HAFİFLETİLMESİ 277

Liberalizm ve Eşitlikçilik.....	283
---------------------------------	-----

SONUÇ 285

DİZİN 295

2002 BASKISINA ÖNSÖZ

BU KİTABIN 1982 BASKISINA YAZDIĞIM ÖNSÖZDE, 1962 senesindeki ilk basımı sırasında aldığım tepkilerle eşimle birlikte yazdığımız, aynı felsefeyi savunan bir sonraki kitabımız *Tercih Özgürlüğü'nün (Free to Choose)* 1980'de basılması esnasında aldığım tepkiler arasındaki dramatik değişimi belgelemiştim. Bu bakış açısındaki değişim, hükûmetin Keynesyen yaklaşımları ve refah devleti uygulamalarının etkisiyle artan rolüyle geçen zaman zarfında daha da gelişti. 1956 yılında benim ders verdiğim ve eşimin de bu kitaba şekil vermem konusunda bana yardımcı olduğu zamanlarda, hükûmetin Birleşik Devletler'deki –federal, eyalet ve yerel düzeylerdeki– harcamaları toplamı millî gelirin %26'sına tekabül ediyordu. Bu harcamaların büyük bir çoğunluğu da savunma amaçlıydı ve savunma dışı harcamalar da millî gelirin sadece %12'sine denk geliyordu. Yirmi beş sene sonra bu kitabın 1982 basımı esnasında toplam harcama millî gelirin %39'u oranına yükselmişti ve savunma dışı giderler iki kattan daha fazla bir yükseliş göstermiş ve millî gelirin %31'i oranına ulaşmış bulunuyordu.

Elbette, bu değişimin fikir iklimine etkileri de olacaktır. Margaret Thatcher'ın Britanya'da, Ronald Reagan'ın da Birleşik Devletler'de seçimi kazanmasına giden yolun açılması bu etkilerden biridir. Belki Leviathan'ı durdurmuşlardı ama bir taraftan da onu öldürmüyorlardı. Birleşik Devletler'de toplam hükümet harcamaları 1982 senesinde milli gelirin %39'u iken 2000 senesine gelindiğinde yavaş bir düşüşle %36'lara geriledi ama bunun neredeyse tüm sebebi savunma harcamalarındaki azalmaydı. Savunma dışı harcamalar 1982 senesinde sabit olarak kabaca milli gelirin %31'i iken bu oran 2000'e gelindiğinde %30'du.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1992'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonucunda bu yaklaşım daha fazla destek buldu. Bu iki olay, son yetmiş senedir tecrübe edilen ekonomiyi düzenlemenin iki alternatif yolunu dramatik bir biçimde sonlandırdı: tavandan tabana yapılanmayla tabandan tavana yapılanma; merkezî planlama ve kontrol mekanizmalarıyla serbest piyasa, daha net söylersek kapitalizmle sosyalizm. Bu deneylerin sonuçları daha önce, benzer daha ufak çaplı denemelerde öngörülmüştü aslında: Hong Kong ve Tayvan'la Çin, Doğu Almanya'yla Batı Almanya ve Güney Kore'yle Kuzey Kore bunlara örnek teşkil eder. Ama Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Birliği'nin çöküşünün dramatik sonuçları genel kanının bir parçası haline geldi ve böylece merkezî planlamanın aslında Friedrich A. Hayek'in 1944'teki o dâhiyane polemiginde belirttiği gibi, "Kölelik Yolu" olduğu fikri kabul gördü.

Birleşik Devletler ve Büyük Britanya için geçerli olan şeyler diğer ileri Batı ülkeleri için de eşit ölçüde geçerlidir. Savaş sonrasındaki ilk on yıllarda art arda pek çok ülkede âni bir yükselişe geçtiğine şahit olunan sosyalizm, zamanla hantal ve durağan bir yapı arz etmeye başladı. Bugün dahi tüm bu

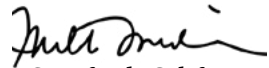
ülkelerde baskı, piyasanın rolünü daha da artırmak ve devletin rolünü azaltmak yönünde. Ben bu durumu fikirle uygulama arasındaki uzun boşluk olarak özetliyorum. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden on yılların hızlı sosyalistleşme süreci savaş öncesindeki fikir kaymasının kolektivistliğe yönelişini yansıttı; geçen birkaç on yılın hantal ya da durağan sosyalizm tecrübesi savaş sonrası fikir değişiminin erken dönem etkilerini yansıtır; geleceğin sosyalistleşmeden uzaklaşma süreci de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile desteklenen fikir değişiminin olgunlaşmış etkilerini yansıtabacaktır.

Bu görüş değişikliğinin az gelişmiş dünya ülkeleri üzerinde çok daha kesin etkileri olmuştur. Bu, günümüzdeki en büyük komünist devlet, Çin için de geçerlidir. Deng Şiaoping'in yetmişlerin sonlarında piyasa reformlarına başlamasıyla tarım alanlarının özel mülkiyete açılması, elde edilen ürün miktarında önemli bir artışa sebebiyet verdi ve diğer piyasa öğelerini de komünist kumanda toplumuna sokmuş oldu. Ekonomik özgürlükteki bu sınırlı artış Çin'in çehresini değiştirdi ve bizim serbest piyasaya olan inancımızı da pekiştirmiş oldu. Çin halen özgür bir toplum olmaktan çok uzak bir noktada olabilir ama şüphe yok ki Çin halkı daha özgür ve Mao dönemine kıyasla daha müreffeh yaşıyorlar. Politika hariç her açıdan daha özgür oldukları rahatlıkla söylenebilir. Bunun yanında siyasal özgürlüklerin gelişimiyle ilgili küçük çapta birkaç olay da gözlenebiliyor; pek çok yerleşim biriminde bazı yöneticilerin seçimle işbaşına gelmeleri gibi. Çin'in kat etmesi gereken daha çok yol var ama şu anda doğru yönde ilerlediği söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen dönemde standart doktrin, üçüncü dünyanın gelişimi için merkezî planlama ve geniş kapsamlı yabancı yardımların gerekliliğiydi. Bu formülün, Peter Bauer ve diğerleri tarafından etkin bir

şekilde gösterildiği gibi, denendiği her yerdeki başarısızlığı ve Doğu Asya Kaplanları'nın –Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore– piyasa merkezli politikalarının etkileyici başarısı, kalkınma için çok farklı bir doktrinin geliştirilmesine sebep oldu. Bugün pek çok Latin Amerika ve Asya ülkesiyle, birkaç Afrika ülkesi piyasa merkezli bir yaklaşımı öngörmekte ve devlete bu yaklaşımda çok daha az bir rol bırakmaktadır. Eski Sovyet uydularının birçoğu da aynı şekilde davranmıştır. Tüm bu durumlarda, bu kitabın temel konusunu da göz önüne alarak, ekonomik özgürlüklerdeki artışın siyasî ve sivil özgürlüklerin artışıyla el ele ilerlemekte olduğu ve refah artışına neden olan rekabetçi kapitalizmle özgürlüğün birbirinden ayrılamaz bir bütün olduğu hatırlanmalıdır.

Son bir kişisel not: Bir yazar için ilk çıkışı üzerinden kırk sene geçmiş eserini yorumlayabilmek, çok az karşılaşılan bir imtiyazdır. Bu şansa sahip olmaktan çok mutluyum. Kitabın zamana direnip ayakta kalmış olması ve bugünün sorunlarına cevap verebilir halde olması beni çok memnun ediyor. Yapabileceğim tek bir büyük değişiklik, olsaydı eğer, ekonomik özgürlük ve siyasal özgürlük şeklindeki ayrımı; ekonomik özgürlük, sivil özgürlük ve siyasal özgürlük olarak üçe ayırmak olurdu. Bu kitabı bitirmemle beraber Hong Kong; Çin'e geri katılmadan önce, ekonomik özgürlüğün sivil ve siyasal özgürlük adına bir şart olduğu ama siyasal özgürlüğün istenen bir şey dahi olsa ekonomik ve sivil özgürlüklerin bir şartı olmadığı konusunda beni ikna etti. Tüm bu satırların arasında, bence, kitabın en büyük kusuru, bazı durumlarda ekonomik ve sivil özgürlükleri artırırken, kimi durumlarda da bunları engelleyen siyasal özgürlüğün rolüne yeterince yer ayrılmamış olmasıdır.

Stanford, California

11 Mart 2002

1982 BASKISINA ÖNSÖZ

EŞİMİN YARDIMLARIYLA ŞEKİLLENEN BU KİTAPTAKİ konuşmalarım neredeyse bir çeyrek yüzyıl önce yapılmışlardı. O dönemin düşünce iklimini yeniden oluşturmak, bırakın o dönemde on yaşım altında olan, hatta doğmamış olan şu anki nüfusun yarısından fazlasını, o zamanlar entelektüel yaşamının içinde olan insanlar için dahi zordur. Biz –devletin büyümesinin, refah devletinin ve Keynesyen düşüncelerin zaferinin özgürlük ve zenginlik üzerinde yaratacağı tehlikeden oldukça endişeli olanlar– entelektüel arkadaşlarımızın büyük çoğunluğu tarafından “tuhaf” olarak görülen endişeli bir azınlıktık.

Hatta yedi yıl sonra, bu kitap ilk defa basıldığında dahi büyük millî yayınlarda hiç yer almamıştı. Londra'da *The Economist* ve diğer büyük yayınlara ulaşmış olmasına rağmen *The New York Times*'ta, *The Herald Tribune*'de (o zamanlar hâlâ New York'ta basılmaktaydı), *The Chicago Tribune*'de, *Time*'de, *Newsweek*'te, hatta *Saturday Review*'de dahi hakkında tek satır yoktu. Bu da toplumun geneline yönelik olarak, büyük bir Amerikan üniversitesinde profesör olan bir yazar

tarafından yazılmış, gelecek on sekiz senede 400.000 kopyanın üzerinde satacak bir kitaba yönelik ilginç bir muameleydi. Kariyer seviyesi olarak hemen hemen aynı düzeylerde olmakla birlikte refah devleti ya da sosyalizm ya da komünizm yanlısı olan bir ekonomiste yöneltilecek tepkinin aynı şekilde olacağını beklemek pek de inandırıcı olmamaktadır.

Geçtiğimiz çeyrek yüzyılda entelektüel iklimin ne ölçüde değişime uğradığı eşim ve benim tarafımdan yazılan, *Kapitalizm ve Özgürlük* ile aynı felsefi temeller üzerinde şekillenen ve 1980 yılında basılan *Tercih Özgürlüğü* (*Free to Choose*) adlı eserde açıklanmıştır. Bu kitap tüm büyük yayınlarda, hatta bazılarında özellikle ele alınarak ve uzun bir yazının konusu olarak yorumlanmıştır. Sadece bir bölüm *Book Digest*'te yeniden basılmakla kalmamış ayrıca kapakta da yer almıştır. *Tercih Özgürlüğü* Birleşik Devletler'de ilk senesinde 400.000'e yakın ciltli kopya satmış ve on iki farklı dile çevrilmiş, ayrıca 1981 yılında kitlelere ulaşması için karton kapaklı olarak basılmıştır.

Bu iki kitabın karşılaştığı tavır farklılığının aralarındaki kalite farkıyla açıklanacağı inancında değiliz. Aslında önceki kitap daha felsefi ve soyuttu ve ayrıca daha temel bilgiler üzerinedir. *Tercih Özgürlüğü*'nün önsözünde de belirttiğimiz gibi *Tercih Özgürlüğü* teoriden çok pratik üzerine yoğunlaşmış bir kitaptır. *Kapitalizm ve Özgürlük* yerine geçmekten çok, onu tamamlar niteliktedir. Yüzeysel bir düzeyde bu iki kitabın karşılaştıkları tavır arasındaki fark televizyonun gücüne atfedilebilir. *Tercih Özgürlüğü* PBS'te aynı isimle yaptığımız diziye dayanıyordu ve şüphesiz bu TV dizisinin başarısı kitabın başarısını tetiklemiştir.

Bu açıklama çok yüzeysel kalıyor çünkü bu TV programının var oluşu ve başarısı düşünce ikliminin değişimi ile mümkün olmuştur. Kimse bize 1960'larda gelin de *Tercih*

Özgürlüğü gibi bir program yapın diye teklif getirmedi. Böyle bir program için çok az sponsor bulunabilirdi, belki de hiç bulunamazdı. Bir şekilde böyle bir program yapılmış olsaydı bile, o programdaki görüşlere açık bir seyirci kitlesinin bulunması mümkün değildi. Daha sonraki kitabın açık fikirli bir kitle bulması ve TV programının başarısı daha çok genel düşünce ikliminin değişmesiyle ortaya çıkabilmiştir. Bu iki kitaptaki düşünceler entelektüel dünyanın ana akımı olmaktan hâlâ çok uzaktır ama en azından şu anda entelektüel çevrede saygı görüyorlar ve liberal toplumda kabul edilebilir bulunuyorlar.

Genel bakışın değişimi bu kitap sayesinde ya da aynı felsefi geleneğin mahsülü diğer kitaplar –örneğin Hayek'in *Kölelik Yolu* (*The Road to Serfdom*) ile *Özgürlüğün Anayasası* (*The Constitution of Liberty*) gibi– sayesinde olmamıştır. Buna kanıt olarak sadece 1978 senesinde *Commentary*'nin editörleri tarafından düzenlenen “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi” sempozyumundaki makaleler gösterilebilir. Bir bölümde şöyle denir: “*Kapitalizm ve demokrasi* arasında kaçınılmaz bir bağ olabileceğine dair düşünce, son zamanlarda, daha önceleri böyle bir görüşün sadece yanlış değil siyasî olarak da tehlikeli olduğunu düşünen bir grup entelektüel tarafından akla yatkın olarak görülmeye başlandı.” Benim buna katkı *Kapitalizm ve Özgürlük*'te geçen etkili bir alıntı, Adam Smith'in bu kısa sözü ve kapanış çağrısı: “Yolculuğa hoş geldiniz”. 1978 yılında bile sempozyumun ben hariç 25 katılımcısının ancak 9 tanesinin açıkladıkları görüşlerin *Kapitalizm ve Özgürlük*'ün temel mesajıyla bir yakınlık taşıdığı söylenebilir.

Düşünce iklimindeki değişim, felsefi ya da teorik alanlardaki değişimlerin değil deneyimlerin sonucunda olmuştur. Bir zamanlar, entelektüel sınıfların büyük umut-

ları olan Rusya ve Çin, tüm bu umutları boşa çıkarmıştı. Fabian sosyalizmi aracılığıyla Amerikan entelektüelleri arasında ezici bir etki yaratan Büyük Britanya, büyük sorunlar içindeydi. Bizde de aşırı devlet müptelası olan ve büyük kitlelerce desteklenen Demokratik Parti, Vietnam Savaşı ile özellikle Başkan Kennedy ve Başkan Johnson'ın oynadıkları rollerin ardından hayal kırıklığı yaratmıştı. Refah toplumu uygulamaları, toplu konutlar, işçi sendikalarının desteklenmesi, okulların entegrasyonu, eğitime federal yardım ve pozitif ayrımcılık gibi büyük reform programları tarihin tozlu sayfalarına karışıyordu. Nüfusun geri kalanı gibi [bu entelektüellerin de] cepleri enflasyon ve yüksek vergilerden etkilenmişti. Bu fenomen sadece prensipleri anlatan kitaplarda açıklanan düşüncelerin inandırıcılığını değil, neredeyse aynı program ve aynı mesajı taşımakta olan iki adamdan Barry Goldwater'ın 1964'teki ezici mağlubiyetiyle Ronald Reagan'ın 1980'deki ezici galibiyeti arasındaki bağlantıyı da açıklar.

O zaman bunun gibi kitapların rolü ne olabilir? Çift cevabı var bunun. İlki, erkek sohbetlerine konu yaratmak. *Tercih Özgürlüğü'nün* önsözünde de yazdığımız gibi: "Sizi tamamen ikna edebilecek tek kişi ancak kendiniz olabilirsiniz. Boş zamanlarınızda sorunları kafanızda evirip çevirmelisiniz, birçok tartışmayı göz önüne almalı, fikirlerin yavaş yavaş pişmelerine izin vermeli ve uzun bir zaman sonra tercihlerinizi kanaatlere dönüştürmelisiniz."

İkinci ve daha basit olanı, ortamlar değişimi mecbur kılana değin tercihlerinizi açık tutmaktır. Özel düzenlerde ve hususiyetle devlet düzenlerinde müthiş bir atalet –statükonun tiranlığı– vardır. Ancak gerçek ya da hissedilen bir kriz reel bir değişim yaratabilir. Bu kriz çıktığında alınan önlemler daha önce kullanılmamış fikirlere dayanır. Bu

yüzden, inanıyorum ki en temel fonksiyonumuz, var olan politikalara alternatifler üretip onları, siyaseten imkansız olan siyaseten kaçınılmaz olana dönüşüncüye değin canlı ve hazır bulundurmaktır.

Kişisel bir hikaye belki ne demek istediğimi daha açık gösterecektir. 1960'ların sonlarında bir zaman, eski kafalı bir kolektivist olan Leon Keyserling ile University of Wisconsin'da bir tartışmaya katılmıştım. O, benim fikirlerimle baştan sona gerici bir tavırla dalga geçmenin tartışmada asıl kozu olduğunu düşünüyordu ve bunu yapmak için de bu kitabın ikinci bölümünün sonundan bir pasaj okumayı seçti. Bu pasajda benim sıraladığım maddeler vardı; demiştim ki, "yukarıda ana hatları verilen ilkeler çerçevesinde geçerli biçimde haklı gösterilemeyecek bazı ilkelerin listesini yapmayı yararlı bulmaktayım." Fiyat desteklerini, kotaları ve daha bir sürü şeyi kınamamla eğlenirken öğrencilerden oluşan izleyicilerle sıkı bir birliklilik kurmuştu, ta ki 11. maddeye gelene değin: "Erkeklerin barış zamanı da zorunlu askerlik yapması" maddesine. Zorunlu askerliğe çağırılma hakkındaki ifadelerim büyük alkış aldı ve Keyserling'in hem seyirciyi hem de tartışmayı kaybetmesine sebep oldu.

Sırası gelmişken, zorunlu askerliğin on dört maddelik mazur görülemez devlet faaliyetleri listemden elenen tek madde olduğunu da söylemeliyim –ve elde edilmiş bu zaffer, kesinlikle son olmayacak. Diğer maddelere gelince, bu kitapta benimsenen prensiplerin çok uzağına gittik–bu da bir yandan düşünce ikliminin değişme sebebi iken diğer yandan da bu değişimin pratik etkisinin ne kadar az olduğunun kanıtı oluyor. Ayrıca bu kitabın esas itici gücünün 1962'de neyse 1981'de de (bazı örnekler ve detaylar güncelliğini yitirmiş dahi olsalar) değişmediğine dair bir kanıt olma özelliği taşıyor.

1962 BASKISINA ÖNSÖZ

BU KİTAP 1956 YILINDA WABASH COLLEGE'DA DÜzenlenen John Van Sickle ve Benjamin Rogge tarafından yönetilen Volker Vakfı'nın sponsor olduğu konferansta yaptığım bir dizi konuşmanın uzun bir gecikmenin ardından toparlanmasıyla oluştu. Takip eden yıllarda benzer konuşmaları Claremont College'da Arthur Kemp, University of North Carolina'da Clarence Philbrook ve Oklahoma State University'de Richard Leftwich tarafından yönetilen Volker Konferansları'nda da yaptım. Bu konuşmaların hepsi de prensipleri temel alan ve sonra bu prensipleri bir seri özel duruma indirgeyen bu kitabın ilk iki bölümünün içeriği çerçevesinde konuşmalardı. Bu konferansların yöneticilerine sadece beni konuşma yapmak için çağırdıklarından değil, daha da önemlisi onların bu konuşmalara yönelik eleştiri ve yorumları ve bu konuşmaları deneme formunda yazıya dökmem konusundaki dostça baskıları adına teşekkür borçluyum. Ayrıca Volker Vakfı'ndan Richard Cornuelle, Kenneth Templeton ve Ivan Bierly'e bu konferansları düzenledikleri için çok teşekkür

ediyorum. Katılımcılara da keskin araştırmacılıkları, konulara derin ilgileri ve doymak bilmez entelektüel coşkuları ile beni birçok konuda yeniden düşünmeye ve bir dolu hatayı düzeltmeye sevk ettikleri için minnet duyuyorum. Bu konferanslar dizisi benim hayatımın en kıskırtıcı entelektüel deneyimleri arasında yer alıyor. Söylemeye gerek bile olmasa da bu konferansların yöneticilerinden ve katılımcılardan birisi bile bu kitaptaki her şeyle topyekûn aynı düşünmüyor. Ama bu kitap adına bir kısım sorumluluğu almaktan da kaçınmayacaklarına güveniyorum.

Bu kitapta anlatılan felsefeyi ve detaylarının çoğunluğunu birçok öğretmene, meslektaşlarıma ve arkadaşlarıma ayrıca tüm bu saydıklarım haricinde University of Chicago'da beraber çalışma şansı bulduğum seçkin bir grubun üyeleri, Frank H. Knight, Henry C. Simons, Lloyd W. Mints, Aaron Director, Friedrich A. Hayek ve George J. Stigler'a borçluyum. Bu kitapta düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde aktaramadığım, tetkik edemediğim için onlardan özür diliyorum. Onlardan çok şey öğrendim ve öğrendiklerim kendi düşüncelerimin temelini oluşturdu ki bu kitabı dipnot eklerken hangi noktaları seçeceğimi bilemedim.

Minnettar olduğum diğer birçok kişiyi burada ismen yazmaktan istemedim dahi olsa yanlışlıkla unutma korkusuyla kaçınıyorum. Ama hiçbir şeyi inançla kabul etmeye razı olmayan, bu yönleriyle de beni teknik sorunları basit bir dille anlatmaya ve böylece hem anlayışımı ve umarım ki ifademi de geliştirmeme sebep olan çocuklarım Janet ve David'in isimlerine burada değinmeden de duramayacağım. Şunu da söylemeliyim ki onlar da sorumluluğu almakla beraber fikirlerin hepsi ile mutabık değildirler.

Halihazırda basılmış olan materyallerden özgürce yararlandım. I. Bölüm Felix Morley'nin basımını yaptığı *Essays*

in Individuality'de (University of Pennsylvania Press, 1958) "Kapitalizm ve Özgürlük" adıyla ve *The New Individualist Review* Cilt I Sayı I'de (Nisan 1961) yine aynı isimle farklı bir formda yayınlanmış materyalin gözden geçirilmiş bir halinden oluşuyor. VI. Bölüm ilk kez Robert A. Solo tarafından *Economics and the Public Interest* (Rutgers University Press, 1955) adıyla basılan kitapta yine "Kapitalizm ve Özgürlük" adıyla yayınlanmış bir makalenin gözden geçirilmiş halidir. Diğer bölümlerin de kimi parçaları farklı makalelerimden ve kitaplarımdan alınmadır.

"Eşim olmasaydı bu kitap asla yazılamazdı" nakaratı artık akademik önsözlerin değişilmez parçalarından biri halini aldı. Ama bu kitap için bu söylem kelimesi kelimesine doğrudur. Çeşitli konuşmaların parçalarını bir araya getiren, çok farklı versiyonları birleştiren, yazılı İngilizceye daha yaklaşan bir dile çeviren ve kitabın bitirilmesinde itici güç olan hep eşim oldu. Başlık sayfasındaki teşekkür, bu yardımı olduğundan az gösterecektir.

Sekreterim Muriel A. Porter ihtiyacım olduğu zaman etkili ve güvenilir bir kaynak oldu ve ona gerçekten çok şey borçluyum. Müsveddelerin çoğunu tıpkı diğer eski taslaklar gibi tek başına daktilo etmiştir.

GİRİŞ

“**Ü**LKEM BENİM İÇİN NELER YAPABİLİR DEMEYİN, kendinize ben ülkem için neler yapabilirim diye sorun.” Başkan Kennedy’nin görevine başlarken yaptığı konuşmada sarf ettiği bu sözler sık sık anılır. Bu söz üzerindeki tartışmaların, sözün ne anlama geldiği değil de, nereden alındığı konusunda yoğunlaşması, günümüz anlayışının çarpıcı bir göstergesidir. Cümlelerin iki yarısından da vatandaşlarla devlet arasında, özgür bir toplumdaki özgür bireylerin ideallerine yakışır bir münasebete ilişkin bir mana çıkarılamıyor. “Ülkem benim için neler yapabilir” gibi paternalist bir ifadeden, devletin patron, yurttaşın da onun bekçiliği altında olduğu anlamı çıkar ki, bu görüş, özgür insanın kendi yazgısından sorumlu olduğu inancına ters düşer. “Ülkem için neler yapabilirim” gibi bireye görev yükleyen bir ifadeden ise, devletin efendi ya da Tanrı, yurttaşın da hizmetkar ya da adanmış olduğu anlamı çıkar. Özgür bir insan için ülkesi, onu oluşturan bireylerin toplamıdır, bireylerin üzerinde ve onları aşan bir şey değil. Kişi ortak ulusal mirastan gurur duyar ve ortak

toplumsal geleneklere sadıktır. Ancak devleti ne lütuf ve ödülleri bahşedici ne de körü körüne tapılacak ve hizmet edilecek bir efendi ya da Tanrı olarak görür; devlet onun için yalnızca bir araçtır. Özgür insan vatandaşların çeşitli biçimlerde hizmet ettikleri bir hedef birliğinden başka ulusal hedef tanımaz. Yine onun için, vatandaşların çeşitli biçimlerde gerçekleştirmeye çalıştıkları amaçlar birliği dışında hiçbir ulusal amaç yoktur.

Özgür insan ne ülkesinin onun için neler yapabileceğini ne de kendisinin ülkesi için neler yapabileceğini soracaktır. Onun yerine, şu soruyu yöneltecektir: “Ben ve diğer yurttaşlar bireysel sorumluluklarımızı yerine getirmeyi kolaylaştırmak için, çeşitli hedef ve amaçlarımızı gerçekleştirmek ve hepsinden önemlisi, özgürlüğümüzü korumak için devlet aracılığıyla neler yapabiliriz?” Bu soruya bir başkası eşlik edecektir. “Yarattığımız devletin, özgürlüğümüzü koruması için kurduğumuz hükümetin o özgürlüğü yok edici bir Frankenstein’a dönüşmemesini nasıl sağlayabiliriz?” Özgürlük ender bulunan narin bir bitkidir. Aklımız bize, özgürlüğün karşısındaki en büyük tehdidin iktidarın tek bir merkezde toplanması, güç temerküzü olduğunu söyler, tarih de bunu doğrular. Devlet özgürlüğümüzü korumamız için gereklidir, sayesinde özgürlüğümüzü kullanabileceğimiz bir araçtır; ama aynı zamanda gücün siyasî ellerde yoğunlaşmasıyla devlet özgürlüğe karşı bir tehdit niteliğine de bürünebilmektedir. Bu gücü yöneten kişiler başlangıçta iyi niyetli, gücü kötüye kullanacak biçimde yozlaşmayacak yapıda olsalar bile, güç hem farklı türde kişilikleri kendine çekecek, hem de böyle kişiler biçimlendirecektir.

Öyleyse bir yandan devletin özgürlüğü tehdit etmesini önlerken, öte yandan hükümetlerin vaatlerinden nasıl yararlanabiliriz? Anayasamızda yer alan geniş kapsamlı iki

ilke bu soruya, özgürlüğümüzü bugüne dek koruyan bir cevap vermektedir; ne var ki, emredici hükümler olarak kabul edilmelerine karşın, bu ilkeler defalarca çiğnenmiştir.

Söz konusu ilkelerin ilki, devletin hedeflerinin ve etkinlik alanının sınırlandırılması gereğidir. Devletin başlıca işlevi, özgürlüğümüzü hem düşmanlardan hem de yurttaşlardan korumak; adalet ve düzenin sürekliliğini sağlamak; özel anlaşmaları uygulamak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmektir. Bu temel işlevin ötesinde, devlet kimi zaman, münferit bireyler tarafından yapıldığında daha zor ya da daha pahalı olabilecek işleri topluca ve birlikte gerçekleştirmemizi mümkün kılar. Aslında devletin bu yolda kullanılması da tehlikelidir. Ne var ki, kaçınılmazdır da. Ancak bunu yapmadan önce iktidarın yetkilerinin açık seçik ve kapsamlı bir biçimde dengelenmesi gerekir. Hem ekonomik, hem diğer etkinliklerde öncelikle gönüllü işbirliği ve özel girişime dayanarak, özel kesimin kamu kesimi güçleri üzerinde denetleyici olmasını ve din, ifade ve düşünce özgürlüğünün de etkili bir koruyucusu olmasını güvence altına alabiliriz.

İkinci geniş kapsamlı ilke, devletin gücünün dağıtılması gereğidir. Eğer devlet güç kullanacaksa, bunu şehirde yapması eyalette yapmasından, eyalette yapması Washington’da yapmasından daha iyidir. Eğer yerel yönetimin, okullar veya kent içi taşımacılık ya da çevre sağlığı konusundaki uygulamalarını beğenmiyorsam, başka bir şehre taşınabilirim; gerçi pek az kişi böyle bir şey yapar ama bunun mümkün olması bile denetleyici bir rol oynar. Eğer eyaletimin yaptıklarını beğenmiyorsam, başka bir eyalete taşınabilirim. Washington’ın politikalarına karşıysam, bu kıskanç uluslar dünyasında başvurabileceğim birkaç seçeneğim daha var demektir.

Federal hükûmetin yasa gücündeki kararlarından sağlanmanın zorluğu, yandaşlarının çoğuna merkezileşmenin çok çekici gelmesindedir. Aksi halde, toplum yararına olduğu inandıkları gelirin zenginlerden yoksullara ya da kişisel amaçlardan kamusal amaçlara aktarımını öngören programların daha etkili biçimde uygulanması mümkün olmayabilir. Bir açıdan haklıdırlar da. Ama madalyonun bir yüzü daha vardır, iyilik yapmak için kullanılan güç aynı zamanda kötülük yapmak için de kullanılır; gücü bugün kontrol edenler yarın iş başında olmayabilirler. Daha da önemlisi, birinin iyilik saydığını diğeri kötülük sayabilir. Devletin hedef ve etkinlik alanı genişleme eğiliminde olduğu gibi, merkezileşme eğiliminin de trajedisi, buna çoğunlukla iyi niyetli kişilerin, yani sonuçlarından ilk elde acı çekecek olanların öncülük etmesidir.

Özgürlüğün korunması; devletin gücünü sınırlamak ve devletin merkezî gücünü yerele yaymak (ademi merkezîyet) için öne sürülen bir savunma nedenidir. Bunun yapıcı bir yönü de vardır. Mimarîde ya da resim sanatında, bilimde ya da edebiyatta, sanayide ya da tarımda, uygarlığın büyük ilerleyişleri hiçbir zaman merkezî hükûmetle olmamıştır. Kristof Kolomb, gerçi mutlak hükümdar tarafından bir ölçüde malî bakımdan desteklenmiştir ama Çin'e giden yeni yolu aramaya bir parlamento çoğunluğunun direktifiyle çıkmamıştır. Newton ve Leibniz; Einstein ve Bohr; Shakespeare, Milton ve Pasternak; Whitney, McCormick, Edison ve Ford; Jane Addams, Florence Nightingale ve Albert Schweitzer, edebiyatta, teknik imkanlarda ya da hastalıkların tedavisinde, beşerî bilgi ve kavrayışta yeni ufuklar açarken hükûmetin emriyle hareket etmemişlerdir. Başarıları; bireysel dehanın, kuvvetle savunulan azınlık görüşlerinin, çeşitliliğe ve farklılığa izin veren bir toplumsal iklimin ürünüdür.

Devlet hiçbir zaman bireysel eylemin farklılığını ve çeşitliliğini taklit edemez. Herhangi bir zaman diliminde konut yapımında, beslenmede ya da giyimde tek-tip standartlar koyarak birçok bireyin yaşam düzeyini iyileştirebilir hiç kuşkusuz; okullarda, yol yapımında, sağlık ve temizlik hizmetlerinde yine tek-tip standartlar koyan merkezî hükûmet, birçok yerel alanın, hatta ortalama olarak tüm toplulukların etkinlik düzeyini yükseltebilir. Ne var ki, uygulamada ilerlemenin yerini durgunluk almış, yarını bugünün üstüne çıkaracak deneyler için gerekli olan çeşitliliğin yerini ise tek-tip sıradanlık almış olur.

Yukarıda söz ettiğimiz belli başlı sorunlardan bazıları bu kitapta tartışılmaktadır. Ana fikir, ekonomik özgürlüğün bir sistemi ve siyasî özgürlüğün gerekli bir koşulu olarak, rekabetçi kapitalizmin rolüdür; bir başka deyişle, ekonomik etkinliklerin serbest piyasada faaliyet gösteren özel girişim aracılığıyla örgütlenmesidir. İkinci plandaki konu, kendini özgürlüğe adanmış ve ekonomik etkinlikleri düzenlemede öncelikle piyasaya dayanmış bir toplumda hükûmetin oynaması gereken roldür.

İlk iki bölümde bu sorunlar somut uygulamalardan çok, bir özet niteliğinde, ilkeler çerçevesinde ele alınacak; ileriki bölümler bu ilkelerin çeşitli özel sorunlara uygulanmasını işleyecektir.

Soyut bir söylem, eksiksiz ve kapsamlı olabilir ancak izleyen iki bölümde kesinlikle böyle bir durum söz konusu değil. İlkelerin uygulanması ise kapsamlı bile olamaz. Her geçen gün yeni sorunlar ve koşullar ortaya çıkar. İşte bu nedenle, devletin rolü belirli işlevleri açısından bir çırpıda detaylı bir şekilde açıklanamaz. Yine bu nedenle zaman zaman, günümüz sorunlarına ilişkin değişmez sandığımız ilkeleri yeniden inceleme gereği duyarız. Tüm bunların bir yan ürünü,

kaçınılmaz biçimde ilkelerin yeniden denenip sınanması ve bunları kavrayışımızın keskinleştirilmesi olacaktır.

Bu kitapta işlenen siyasî ve ekonomik bakış açısına bir etiket koymak son derece kolaydır. Doğru ve uygun etiket liberalizmdir. “Ne yazık ki, özel teşebbüs sisteminin düşmanları, kasıtlı olmasa da, akıllık edip bu etiketi kendilerine mâl etmişlerdir.”* İşte bu yüzden Birleşik Devletler’de liberalizm sözcüğü, 19. Yüzyıl’da ve bugün Kıta Avrupası’nda taşıdığı anlamdan çok farklı bir anlamda kullanılmaktadır.

18. Yüzyıl sonlarında ve 19. Yüzyıl başlarında liberalizm adı altında gelişen entelektüel akım toplumun asıl amacının özgürlük ve asıl varlığın da birey olduğunu vurgulamış, “bırakınız yapınlar” ilkesini, ülke içinde devletin ekonomik rolünü azaltıcı, dolayısıyla bireyin rolünü genişletici bir araç olarak desteklemiştir. Ülke dışındaysa, dünya uluslarını bir-biriyle barışçı ve demokratik yollardan ilişkilendirmenin aracı olarak serbest ticareti desteklemiştir. Siyasî konularda, temsili hükûmetin ve parlamenter kuramların gelişmesinden, devletin keyfi gücünün azaltılmasından ve bireylerin medenî özgürlüklerinin korunmasından yana olmuştur.

Birleşik Devletler’de 19. Yüzyıl’ın sonlarından itibaren ve özellikle 1930’dan sonra, liberalizm terimi, özellikle iktisat politikasında çok değişik bir anlam verilerek kullanılmıştır. Ve terim, istenen hedeflere ulaşmada, özel gönüllü düzenlemelerden çok, öncelikle devlete dayanılması eğilimini ifade eder olmuştur. Sloganlar özgürlükten çok, refah ve eşitliktir. 19. Yüzyıl liberalleri özgürlüğün genişletilmesini, refah ve eşitliği ileri düzeye çıkarmanın en etkili yolu olarak görüyorlardı. 20. Yüzyıl liberali ise, refah ve eşitliği, özgürlüğün ön koşulu ya da seçeneği saymaktadır. 20.

* Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis* (New York: Oxford University Press, 1954) s. 394.

Yüzyıl liberali, refah ve eşitlik uğruna savaş vermiş klasik liberalizmin tersine, devlet müdahalesi ve koruyuculuğun yeniden canlanmasından yana olmuştur. O kadar ki, 17. Yüzyıl merkantilizminden söz edildiğinde gerçek liberalleri gericilikle suçlama eğilimi bile olabilmektedir.

Liberalizm terimine ilişkin [ABD’deki] bu anlam değişmesi, ekonomik konularda siyasî konularda olduğundan çok daha belirgin bir şekilde su yüzüne çıkmaktadır. 19. Yüzyıl liberali gibi 20. Yüzyıl liberali de parlamenter kurumlara, temsili hükûmete, medenî haklara vb. taraftardır. Bununla birlikte siyasî konularda bile belirgin bir fark vardır. Özgürlüğü kısıkanan, dolayısıyla ister kamusal ister özel ellerde, gücün merkezîleşmesinden korkan 19. Yüzyıl liberali, siyasî açıdan adem-i merkezîyetçilikten yanaydı. Kendini eyleme adayın, görünürde seçmenler tarafından denetlenen hükûmetin elinde olduğu sürece gücün gelişeceğine inanan 20. Yüzyıl liberaliyse, merkezî hükûmetten yanadır. Gücün nerede bulunması gerektiği konusunda, kent yerine eyalet mi, eyalet yerine federal hükûmet mi, ulusal hükûmet yerine uluslararası bir örgütte mi olması gerektiği konusunda hiçbir kuşkuya düşmeyecektir.

Liberalizm teriminin yozlaşması nedeniyle, önceleri bu ad altında anılan görüşler, şimdilerde çoğunlukla muhafazakarlık olarak etiketlenmektedir. Ancak bu, tatmin edici bir alternatif değildir. 19. Yüzyıl liberali, hem sorunun temeline inerek etimolojik açıdan, hem de toplumsal kuramlarda büyük değişikliklerden yana olarak siyasî açıdan bir radikaldi. Çağdaş mirasçısı da öyle olmalıdır. Özgürlüğümüze büyük çapta müdahale eden devlet uygulamalarını sürdürmek istemeyiz ama özgürlüğümüzü genişletmeye yarayanları korumak isteriz elbette. Bunun da ötesinde, uygulamada muhafazakarlık terimi öylesine çe-

şitli görüş yelpazesini kapsamaya başlamış ve bu görüşler öylesine birbirleriyle bağdaşmaz olmuştur ki, liberal-muhafazakarlık ve aristokratik-muhafazakarlık gibi 'tireyle' birleştirilmiş terimler göreceğimize kuşku yoktur.

Liberalizm terimini, hem onu özgürlüğü ortadan kaldıracak önlemleri savunanlara teslim etmek istemediğim için, hem de daha iyi bir seçenek bulamadığım için, liberalizm sözcüğünü özgün anlamında, yani "özgür insana özgü bir öğretisi" olarak kullanarak bu güçlükleri açacağım...

1

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLE SİYASİ ÖZGÜRLÜK ARASINDAKİ İLİŞKİ

BİRÇOK İNSAN EKONOMİ VE SİYASETİN BİRBİRİNDEN bağımsız, farklı alanlar olduğuna ve bireysel özgürlüğün siyasî, maddî zenginliğine ekonomik bir problem olduğuna inanır. Bu bağlamda herhangi bir siyasî düzenlemenin herhangi bir ekonomik düzenlemeyle birleştirilebileceğine inanılır. Günümüzde bunu en çok savunanlar, Rusya'daki "totaliter sosyalizm" in bireysel özgürlükler üzerindeki kısıtlamalarını kınayan ve bir ülkenin bir yandan Rusya'nın ekonomik düzenlemelerini uygularken, diğer yandan yapacağı siyasî düzenlemelerle bireysel özgürlükleri de güvence altına alabileceğine inanan "demokratik sosyalizm" savunucularıdır. Bu bölümde anlatmak istediğim temel konu, bu tip yaklaşımın yalnızca bir hayalden ibaret olduğu, ekonomi ile siyaset arasında çok yakın bir ilişki olduğu, ekonomi ve siyasetin ancak belli kombinasyonlarının mümkün olduğu ve sosyalist bir toplumun aynı zamanda bireysel özgürlükleri de güvence altına alacak kadar demokratik olamayacağıdır.

Ekonomik düzenlemeler özgür bir toplumun ilerlemede ikili bir rol oynar. Öncelikle, ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük geniş anlamda özgürlüğün tamamlayıcılarından biridir, bu nedenle tek başına bir amaçtır. İkincisi, ekonomik özgürlük siyasî özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez bir araçtır.

Ekonomik özgürlüğün bu rolleri arasında birincisinin önemini ısrarla vurgulamak gerekmektedir, çünkü özellikle entelektüeller özgürlüğün bu yönünü önemsizleştirme eğilimindedirler. Onlar yaşamın maddî taraflarını hor görüp, sözde yüksek değerlerinin korunmasının çok daha önemli olduğunu ve dolayısıyla bu değerlerin çok daha özel bir dikkati hak ettiğini düşünürler. Bununla birlikte entelektüeller için değilse bile, Amerikan vatandaşlarının çoğu için, ekonomik özgürlüğün siyasî özgürlüğün bir aracı olma anlamındaki dolaylı önemi, ekonomik özgürlüğün doğrudan önemiyle karşılaştırılabilir düzeydedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra döviz kontrolü nedeniyle tatilini Birleşik Devletler'de geçirmesine izin verilmeyen bir İngiliz vatandaşının yaşadığı temel özgürlüklerden mahrumiyet, siyasî görüşleri nedeniyle tatilini Sovyetler Birliği'nde geçirmesine izin verilmeyen bir Birleşik Devletler vatandaşınıninkiyle aynıdır. Birisinin özgürlüğüne getirilen kısıtlama ekonomik iken, öteki siyasî kısıtlamaya uğramaktadır ama temelde ikisi arasında çok önemli bir fark yoktur.

Getirilen yasayla, hükümetin emeklilik sözleşmesinden, faydalanabilmek için gelirinin %10'unu buna ayırmak zorunda bırakılan bir Birleşik Devletler vatandaşı, bunun karşılığı kadar bir bölüm için kişisel özgürlüğünden yoksun bırakılmış demektir. Böyle bir yoksunluğun "ekonomik" olmaktan çok, "medenî" ya da "siyasî" olduğu kabul edilen dinsel özgürlükten yoksun bırakılmaya ne denli

yakın olduğunun ve ne denli güçlü hissedebileceğinin en güzel örneği, Amiş Cemaati'nden bir grup çiftçinin başına gelenlerin öyküsünde görülmektedir. Bu çiftçiler, zorunlu federal yaşlılık programlarını ilkesel olarak bireysel özgürlüklerinin ihlali olarak görmüş ve vergileri ödemeyi ve bundan faydalanmayı kabul etmemişlerdir. Sonuç olarak sosyal güvenlik harçlarının karşılanması için sürülerinin bir bölümü açık artırımla satılmıştır. Doğru, zorunlu yaşlılık sigortasını özgürlüğün ihlali olarak gören vatandaşların sayısı az olabilir, fakat özgürlüğe gerçekten inanan bir insan hiçbir zaman "kelle" hesabı yapmaz.

Çeşitli eyaletlerin yasaları uyarınca bir Amerikan vatandaşı, gereken ruhsatı alamadıkça kendi seçtiği mesleği yapmakta özgür değildir, dolayısıyla benzer şekilde hayatı bir özgürlükten yoksun kalmış olur. Aynı durum, bir İsviçreliden alacağı bir saate karşılık, bazı mallarını takas etmek isteyen ama kota nedeniyle engellenen bir kişi için de söz konusudur. İmalatçı tarafından belirlenen fiyatın altında Alka Seltzer satan bir Californialının "adil ticaret" yasası gereğince hapse atılması da benzer bir durumdur. Bir çiftçi de istediği miktarda buğday yetiştirmekte özgür değildir. Örnekler çoğaltılabilir. Görüldüğü gibi, ekonomik özgürlük hem tek başına hem de total özgürlük içerisinde son derece büyük bir önem taşımaktadır.

Siyasî özgürlüğe ulaşmada bir araç olarak ele alındıklarında, ekonomik düzenlemelerin önemi, gücün toplanması ve yayılmasındaki etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik özgürlüğü, yani rekabetçi kapitalizmi, doğrudan sağlayan ekonomik örgütlenme türü, aynı zamanda ekonomik gücü siyasî güçten ayırarak ve böylece birinin ötekini dengelemesini mümkün kılarak siyasî özgürlüğü de geliştirmektedir.

lerine karşı takınacakları tavırdan koruduğunun farkına varmak yerine, yanılarak, var olan ayrımcılığı piyasaya mâl ederler.

2

ÖZGÜR BİR TOPLUMDA DEVLETİN ROLÜ

TOTALİTER TOPLUMLARA YÖNELTİLEN ORTAK İTİRAZ, bu tür toplumlarda, sonucun araçları haklı göstereceğine inanılmasıdır. Sözlük anlamında alınırca, bu itiraz açıkça mantıksızdır. Eğer sonuç, araçları haklı çıkarılmazsa başka ne çıkarabilir ki? Ne var ki, bu kolay yanıt itirazı gidermez; sadece itirazın iyi yapılmadığını gösterir. Sonucun araçları haklı çıkardığını yadsımak, dolaylı olarak, söz konusu sonucun nihaî sonuç olmadığını, uygun araçların kullanılmasının nihaî sonucun ta kendisi olduğunu öne sürmektir. Arzu edilir olsun ya da olmasın, kötü araçlar kullanılarak ulaşılabilecek herhangi bir sonuç, yerini, kabul edilebilir araçların kullanıldığı daha temel bir sonuca bırakmalıdır.

Liberal bir bireye göre uygun araçlar, herhangi bir baskı biçiminin uygun olmadığını belirten gönüllü işbirliği ve özgür tartışmadır. İdeal olan, sorumlu bireyler arasında tamamen özgür bir tartışma temelinde ulaşılan tam fikir birliğidir. Bu, bir önceki bölümde vurgulanan özgürlüğün amacını açıklamanın bir başka yoludur.

Bu noktadan hareket edildiğinde, piyasanın rolü, daha önce de belirtildiği gibi, uzlaşma olmadan ittifak kurulmasını mümkün hale getirmesidir; yani piyasa etkili bir nisbî temsil sistemidir. Öte yandan siyasî kararlar aracılığıyla açıkça gerçekleştirilen eylemin tipik özelliği ise, temelde aynı görüşte olmayı gerektirmesi ya da buna zorlama eğilimidir. Bir konu karara bağlanırken ya “evet” ya da “hayır” denmesi gerekir; koşullar öne sürmek, en iyi ihtimalle ancak sınırlı sayıda seçenek için söz konusu olabilir. Nisbî temsilin açıkça siyasî biçimde kullanılması bile bu sonucu değiştirmez. Piyasanın nisbî temsiliyle kıyaslandığında, siyaset alanında gerçekten temsil edilebilir olan ayrı grupların sayısı çok sınırlıdır. Daha da önemlisi, ortaya çıkanın genellikle, her “parti” için ayrı bir yasama kararı değil, tüm gruplara uygulanabilir bir yasa olması gerekliliğidir. Bu da, uzlaşma olmaksızın ittifaka ulaşmaya imkan tanımayan siyasî nisbî temsilin etkisizliğe ve parçalanmaya yol açabileceğini gösterir. Bu nedenle de uzlaşma olmaksızın kurulacak bir ittifakın dayanabileceği herhangi bir uzlaşma ortamını da ortadan kaldırır.

Etkili nisbî temsilin olanaksız olduğu bazı konular vardır kuşkusuz. Örneğin ulusal savunma konusunda, insanlar kendi isteklerine göre farklı oranlarda hizmet talep edemezler. Böyle bölünemez konularda iddiamızı ortaya atabilir, tartışabilir ve oylayabiliriz. Ancak bir kez karar verildi mi, çoğunluğa uymamız gerekir. İşte bu tür bölünmez konuların varlığı –bireyi ve ulusu şiddetten korumak bunların başında gelir– piyasa aracılığıyla yalnızca bireysel faaliyete bel bağlanmasına engel olur. Kaynaklarımızın bazılarını bu tür bölünmez kalemlere kullanacak olsak, farklılıkları uzlaştırması için siyasî kanallara başvurmamız gerekir.

Siyasî kanalların kullanılması kaçınılmaz olmasına rağmen,

istikrarlı bir toplum için elzem olan sosyal birlik ve beraberliğin zorlanmasına yol açar. Eğer ortak eylem konusunda verilecek karar, insanların her halükarda bir görüş birliği içinde oldukları az sayıdaki sorunlar dizisine ilişkinse, bu zorlama en az seviyede gerçekleşir. Kesin bir anlaşma gerektiren sorunlar dizisi genişledikçe, toplumu bir arada tutan hassas bağlar büsbütün zorlanır. Bu durum insanların çok ciddi biçimde farklı düşündükleri bir soruna kadar giderse, toplumda çatlaklar oluşabilir. Temel değerlerde öze ilişkin görüş ayrılıkları, eğer halledilebilirse, çok ender olarak oy sandığında halledilir. Bu tür görüş ayrılıklarını karara bağlayan nihaî yol çatışmadır. Savaş bu tür bir sorunu karara bağlar ama kesinlikle çözemez. Tarihteki dinî ve iç savaşlar bu düşüncenin kanlı tanıklarındır.

Piyasanın geniş çapta kullanılması, kapsadığı her tür etkinlikle ilişkili olarak çoğunluğa boyun eğmeyi gereksiz kılarak sosyal dokudaki zorlanmayı azaltmaktadır. Piyasanın kapsadığı etkinlikler dizisi genişledikçe, kesin siyasî kararları gerektiren, dolayısıyla üzerinde anlaşmaya varma gereği bulunan konular azalmaktadır. Sonuçta anlaşmaya varmanın gerekli olduğu sorunlar azaldıkça, özgür toplum korunurken, anlaşmaya varma olasılığı daha da artmaktadır.

Görüş birliği bir idealdir elbette. Uygulamada, her konuda tam ittifak sağlamaya ne zamanımız yeter ne de gücümüz. Zorunlu olarak bundan daha azıyla yetinmeliyiz. Böylece şu ya da bu biçimde çoğunluk sistemini çıkar yol olarak kabul etmek durumundayız. Çoğunluk sistemine başvurma isteğimizin ve aranacak çoğunluğun ölçüsünün eldeki sorunun ciddiyetine bağlı bulunması, çoğunluk sisteminin kendi başına bir temel ilke olmayıp, kestirme çözüm yolu olduğunu açıkça ortaya koyar. Eğer sorun çok

3

PARANIN KONTROLÜ

SON BİRKAÇ ONYILDA DEVLETİN EKONOMİK İŞLERE müdahalesini genişletmek için başlıca bahaneler “tam istihdam” ve “ekonomik büyüme” olmuştur. Özel serbest girişim ekonomisinin yapısal olarak istikrarsız olduğu ve kendi başına bırakılması durumunda yinelenen doruk ve çöküş döngüleri (*boom and bust*) üreteceği öne sürülmektedir. Bu nedenle işleri dengede tutmak için devletin müdahale etmesi gerektiği iddia edilmektedir. 1930 Dünya Ekonomik Buhranı esnasında ve sonrasında etkili olan bu iddialar, ABD’de Yeni Düzen’in (New Deal) doğmasına ve diğer ülkelerde de devlet müdahalesinin artmasına neden olan temel unsuru teşkil etmiştir. Son zamanlarda “ekonomik büyüme” daha popüler bir toplanma çağrısı haline geldi. Devletin Soğuk Savaş için malî güç sağlamak üzere ekonominin genişlemesini sağlamak ve dünyanın bağımsız ülkelerine demokrasinin komünist devletten daha hızlı büyüdüğünü göstermek zorunda olduğu öne sürüldü.

Bu iddialar tümüyle yanıltıcıdır. İşsizliğin ciddi boyut-

lara ulaştığı diğer dönemler gibi, Büyük Buhran'a da özel ekonominin yapısal istikrarsızlığı değil, devletin yanlış düzenlemeleri yol açmıştır. Devletçe kurulan ve para politikasından sorumlu olmakla görevlendirilen Federal Rezerv Sistemi 1930 ve 1931'de bu sorumluluğu öylesine beceriksizce kullanmıştır ki, ılımlı bir ekonomik daralmayla geçirilebilecek olan olay tam anlamıyla bir felakete dönüşmüştür. Benzer biçimde bugün, Birleşik Devletler'de ekonomik büyümenin önündeki başlıca engeller devletin aldığı önlemlerdir. Gümrük engellemeleri ve uluslararası ticarete konan başlıca kısıtlamalar, ağır vergi yükleri, karmaşık ve eşitsiz bir vergi yapısı, düzenleyici komisyonlar, devletin fiyat ve ücret belirlemesi ve diğer bir sürü önlem, bireyleri kaynakları yanlış kullanmaya ve yönlendirmeye teşvik etmekte ve yeni tasarrufların yatırım yönünü sapırtmaktadır. Hem ekonomik istikrar, hem de büyüme için ivedilikle gereksinme duyduğumuz şey, devlet müdahalesinin artırılması değil azaltılmasıdır.

Böyle bir azaltma devlete bu alanlarda yine de önemli bir rol bırakacaktır. Devleti serbest ekonomiye malî çerçeve sağlaması için kullanmak arzu edilen bir durumdur; istikrarlı bir yasal çerçeve sağlama işlevinin bir bölümüdür. Devletin, değerleriyle uyum içinde olması koşuluyla, bireylerin ekonomide büyüme yaratmalarını mümkün kılan genel bir yasal ve ekonomik çerçeve sağlamak için kullanılması da, yine aynı ölçüde arzu edilen bir durumdur.

Ekonomik istikrara ilişkin olarak devlet politikasının başlıca alanları, malî politika, para ve bütçe politikasıdır. Bu bölüm ülke içi para politikasını, bir sonraki bölüm uluslararası para düzenlemelerini, beşinci bölüm de para ve bütçe politikalarını ele alacaktır.

Bu ve gelecek bölümde görevimiz, ikisinin de çekici yan-

ları bulunmasına karşın hiçbiri kabul edilebilir olmayan iki görüş arasında yolumuzu bulmaktır. Scylla, tamamen otomatik altın standardının hem gerçekleştirilebilir hem de arzu edilir olduğu ve bununla istikrarlı bir ortamda bireyler ve ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini beslemeye ilişkin tüm sorunların çözümleneceğine olan inancın ta kendisidir. Charybdis ise, önceden kestirilemeyen koşullara uyum sağlayabilmek amacıyla, bağımsız bir merkez bankasında ya da başka bir bürokratik organda bir araya getirilen bir grup teknisyenin geniş ölçekli kişisel karar verebilme yetkisiyle donatılması gerektiğine duyulan inançtır. Bunların hiçbiri ne geçmişte doyurucu bir çözüm sağlayabilmiş ne de gelecekte sağlayacak gibi görünmektedir.

Bir liberal, ilke olarak, güç temerküzünden korkar. Amacı, her bireyin azamî özgürlüğünü ayrı ayrı korumaktır; bu da bir insanın özgürlüğünün diğer insanların özgürlüğüne müdahale etmemesi ilkesine dayanır ve bu amaç için gücün tek bir merkezde toplanmaması gerektiğine inanır. Piyasa aracılığıyla yapılabilecek herhangi bir işlevin devlete verilmesini kuşkuyla karşılar; çünkü bu, hem söz konusu alanda gönüllü işbirliğinin yerine zor kullanmayı koyar, hem de devletin rolünü artırarak diğer alanlardaki özgürlüğü tehdit eder.

Gücün dağıtılması gereksinimi özellikle para alanında ciddi bir sorun yaratır. Devletin para işlerinde belli ölçüde sorumluluğu olması gerektiği yolunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Ayrıca para üzerindeki kontrolün ekonomiyi denetlemek ve biçimlendirmek için etkili bir araç olabileceği görüşü de yaygındır. Paranın etki gücünü, Lenin'in bir toplumu yıkmanın en etkili yolunun onun parasını yıkmak olduğu yolundaki ünlü sözleri dile getirmektedir. Paranın gücüne verilebilecek en iyi örneklerden biri,

4

ULUSLARARASI MALÎ VE TİCARÎ DÜZENLEMELER

ULUSLARARASI PARASAL DÜZENLEMELER SORUNU, farklı ulusal paralar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir; başka bir deyişle, bireylerin Amerikan dolarını sterline, Kanada dolarını Amerikan dolarına vb. çevirebilme koşullarıdır. Bu sorun bir önceki bölümde ele alınan paranın kontrolüyle yakından ilgilidir. Ayrıca hükûmetin uyguladığı uluslararası ticaret politikalarıyla da ilişkilidir, çünkü uluslararası ödemeleri etkileme tekniklerinden biri de uluslararası ticaretin kontrolüdür.

ULUSLARARASI PARASAL DÜZENLEMELERİN EKONOMİK ÖZGÜRLÜK AÇISINDAN ÖNEMİ

Teknik niteliğine ve korkunç karmaşıklığına karşın, uluslararası parasal düzenlemeler bir liberalin ihmal etmeyi göze alamayacağı bir konudur. Hiç kuşkusuz bugün Birleşik Devletler’de ekonomik özgürlüğe yönelen en ciddi kısa dönemli tehdit –tabii, eğer bir Üçüncü Dünya Savaşı çıkmazsa– ödemeler dengesi sorununu “çözmek” için çok geniş kapsamlı ekonomik kontrolleri benimsemek duru-

munda kalmamızdır. Uluslararası ticarete müdahaleler nedense zararsız görünür. Devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesine karşı olanlar tarafından bile desteklenebilen bu müdahaleler, birçok işadami tarafından “Amerikan Yaşam Biçimi”nin bir parçası olarak da görülebilmektedir; oysa alabildiğine geniş bir alana yayılma gücü bulunan ve serbest girişim açısından da yine alabildiğine yıkıcı etkileri olan birkaç müdahale vardır. Birçok deneyime dayanılarak denilebilir ki, bir piyasa ekonomisini otoriter bir ekonomik topluma dönüştürmenin en etkili yolu, döviz üzerine doğrudan kontroller koymaktır. Bu bir tek adım, kaçınılmaz olarak ithalat kotalarına, ithal ürünlerini kullanan ya da ithal ikamesi yapan ülkede yerel üretimin kontrol edilmesine yol açar ve böylece sonu gelmeyen bir döngü biçiminde sürüp gider. Senatör Barry Goldwater gibi sadık bir serbest teşebbüs savunucusu bile zaman zaman “altın akışı” denen konuyu tartışırken, döviz işlemlerinde kısıtlamaların bir “tedavi” olarak gerçekleştirilebileceğini belirtmek durumunda kalmıştır. Ne var ki, bu “tedavi” hastalıktan çok ama çok daha kötü bir sonuç verecektir.

Yeni olduğu ileri sürülenin, genellikle bir önceki yüzyılın biraz kılık değiştirmiş bir artığı biçiminde ortaya çıktığı ekonomi politikasında, gerçekten yeni bir şeyin varlığına çok ender rastlanır. Bununla birlikte, yanılmıyorsam, tam gelişmiş döviz kontrolleri ve “paranın çevrilemezliği” konuları birer istisnadır ve kökenleri, otoriter taraflarını gözler önüne sermektedir. Bildiğim kadarıyla, bunlar Nazi rejiminin ilk yıllarında Hjalmar Schacht tarafından icat edilmişti. Geçmişte para birçok kez “çevrilemez” olarak tanımlanmıştır. Ancak o dönemlerde bu sözcük, o günkü hükümetin kağıt parayı yasal olarak belirlenmiş oran üzerinden altına ya da gümüşe veya parasal mal karşılığı neyse ona çevirmek

istemediği ya da çeviremediği anlamını taşıyordu. Çok ender olarak, bir ülkenin yurttaşlarına ya da orada oturanlara belli kağıt parçalarının ticaretini yapmayı yasakladığı anlamına gelirdi. Örneğin, Birleşik Devletler’de İç Savaş sırasında ve sonraki beş yıl süresince, Amerikan parası çevrilemezdi, yani yeşil banknot sahibi bunu Hazine’ye götürüp karşılığında belirli bir miktar altın alamazdı. Ancak söz konusu dönem boyunca piyasa fiyatından altın satın alabilir ya da iki tarafın karşılıklı anlaştıkları fiyattan, Amerikan parası karşılığı İngiliz sterlini alım satımı yapabilirdi.

Birleşik Devletler’de dolar, 1933’ten beri, eski anlamıyla, çevrilemezdir. Amerikalı yurttaşların altın tutmaları ya da altın alım satımı yapmaları yasaktır. Dolar yeni anlamda çevrilemez değildir. Ama ne yazık ki, bizi büyük bir olasılıkla er geç bu yöne, yani çevrilemezliğe sürükleyecek politikalar benimsediğimiz görülmektedir.

ABD PARA SİSTEMİNDE ALTININ ROLÜ

Yalnızca kültürel bir gerileme para sistemimizde altının hâlâ temel öge olduğunu düşünmemize yol açabilir. ABD politikasında altının rolü daha net olarak şöyle tanımlanabilir: Altın öncelikle, buğday ya da diğer tarımsal ürünler gibi fiyatının desteklendiği bir maldır. Altın destek-fiyat programımız, buğday destek-fiyat programımızdan üç önemli noktada ayrılır. Birincisi, destek fiyatı ülke içi üreticilere olduğu kadar yabancı üreticilere de öderiz; ikincisi, destek fiyattan yalnızca yabancı alıcılara özgürce satış yaparız, yerlilere değil; altının parasal rolünün önemli bir kutsal kalıntısı olan üçüncüsü de, Hazine’nin satın alacağı altına ödeme yapmak üzere para yaratma, yani para basma yetkisi olmasıdır. Böyle olduğu için de altın alımı için yapılan harcamalar bütçede görünmez ve gerekli harcama mik-

lûge inanıyoruz ve bunu uygulamayı amaçlıyoruz. Hiç kimse sizi özgür olmaya zorlayamaz. Bu sizi ilgilendirir. Ama size herkes için eşit koşullarla tam bir işbirliği sunabiliriz. Paramız size açıktır. Ne isterseniz, elinizde ne varsa burada satın. Bundan kazandığımızla ne isterseniz alın.” Ancak bu yolla bireyler arasındaki işbirliği dünya çapında ve özgürce gelişebilir.

5

MALÎ POLİTİKA

YENİ DÜZEN'DEN BU YANA, İŞSİZLİĞİN ORTADAN kaldırılması için kamu harcaması yapma ihtiyacı, federal düzeyde devletin etkinliğinin genişletilmesine bahane olarak öne sürülmüştür. Bu bahane birçok aşamadan geçmiştir. İlkinde, kamu harcamaları “tela-fi edici bütçe”, yani ekonominin canlanmasını sağlamak için gerekliydi. Buna göre, geçici harcamalar ekonomiyi harekete geçirecek ve hükümet bundan sonra sahnedeki çekilebilecekti.

Başlangıçta yapılan harcamalar işsizliğin ortadan kaldırılmasını sağlamakta başarısız olup bunu 1937-38'deki keskin ekonomik daralma izleyince, yüksek tutardaki kamu harcamalarının sürekliliğini haklı çıkarmak amacıyla “uzun süreli durgunluk” kuramı geliştirildi. Bu kuramla, ekonominin olgunluğa eriştiği savunuluyordu. Yatırımlar için elverişli fırsatlar fazlasıyla sömürülmüştü ve önemli yeni fırsatlar da pek çıkacak gibi görünmüyordu. Yine de bireyler hâlâ birikim yapmak istiyorlardı. Bu nedenle hükümetin harcamalarda bulunması ve sürekli bir açığı

devam ettirmesi son derece önemliydi. Açığın karşılanması için çıkartılan tahvillerle bireylere tasarruflarını biriktirme yolu açılırken, kamu harcamalarıyla da istihdam yolu sağlanacaktı. Bu görüş, kurumsal analiz ve bunun da ötesinde güncel deneyimlerle bütünüyle gözden düştü. Bu deneyimler arasında, uzun süreli durgunluk kuramcılarının hayal bile edemedikleri, tümüyle yeni özel yatırım yollarının ortaya çıkması da bulunuyordu. Söz konusu görüş yine de arkasında bir miras bıraktı. Fikir olarak hiç kimse tarafından benimsenmemiş olabilir; ama tıpkı telafi edici bütçe gibi, bu isimle başlatılan hükümet programları hâlâ yürürlükte ve sürekli büyüyen kamu harcamalarında büyük rol oynamaya devam ediyor.

Son zamanlardaysa kamu harcamalarında önemle üzerinde durulan, telafi edici bütçe ya da uzun süreli durgunluğun yeniden hortlaması değil, harcamaların denge çarkı olma özelliğidir. Kişisel harcamaların herhangi bir nedenle azalma eğilimi göstermesi durumunda toplam harcamaları dengede tutabilmek için, kamu harcamalarının artırılması gerektiği söylenir. Tam tersine, kişisel harcamalar artmaya başlarsa, bu kez kamu harcamaları azaltılmalıdır. Gelgelelim denge çarkı, ne yazık ki, dengesizdir. Küçük bile olsa her gerileme, siyasî duyarlılığı olan yasa koyucu ve yöneticilerin, her zaman var olan, acaba yeni bir 1929-33 habercisi olabilir mi korkusuyla ürpermelerine neden olur. Hemen, şu veya bu şekildeki federal harcama programlarının yasalaştırılmasını hızlandırmaya karar verirler. Ancak bu programlardan pek çoğu, gerileme geçinceye kadar yürürlüğe girememiştir. Dolayısıyla toplam harcamaya etkileri, daha ilerde ele alacağım gibi, gerilemeyi yatıştırmaktan çok, izleyen genişlemeyi kızıştırma eğiliminde olmuştur. Harcama programlarının onaylanmasında gösterilen tez

canlılıkla, gerileme geçtikten ve genişleme başladıktan sonra bu programların ya da daha öncekilerin kaldırılmasında gösterilen tez canlılığın eşit düzeyde olduğunu söylemek olanaksızdır. Tam tersine o zaman, “sağlıklı” bir genişlemenin kamu harcamalarında kısıtlamalar yapılarak “tehlikeye düşürülmemesi” gerektiği savunulmaya başlanır. Bu nedenle denge çarkı kuramının başlıca zararı, gerilemelerde denge kuramamış olması –ki gerçekten de dengeyi sağlayamamıştır– ya da hükümet politikasına enflasyonist bir eğilim getirmiş olması da değildir –kaldı ki bunu da yapmıştır– asıl zararı, hükümet etkinliklerinin federal düzeyde genişlemesini sürekli teşvik etmiş ve federal vergi yükünde azalmayı önlemiş olmasıdır.

Federal bütçenin bir denge çarkı olarak kullanılmasının önemi göz önüne alındığında, savaş sonrası dönemdeki ulusal gelirin en istikrarsız ögesinin federal harcamalar olması son derece ironiktir. Ve bu istikrarsızlık hiç de diğer harcama ögelerini dengeleyici hareketler yönünde değildir. Federal bütçenin diğer etkenlerin oluşturduğu dalgalanmalara karşı bir denge çarkı olmaktan çok uzak kalması bir yana, kendisi bir ana zarar ve istikrarsızlık kaynağı olmuştur.

Günümüzde ekonominin bütünü içinde bu harcamalar öylesine büyük bir yer almaktadır ki, federal hükümet ekonomiye önemli etkilerde bulunmaktan kaçınmaz. Bu nedenle ilk yapılması gereken, devletin kendi çitlerini onarması, harcamaların akışında mantıklı bir istikrar sağlayacak işlemleri benimsemesidir. Eğer bunu yaparsa, ekonominin geri kalanında gerekli olan düzenlemelerin azaltılmasına açıkça katkıda bulunmuş olacaktır. Bunu yapmadığı sürece de, hükümet yetkililerinin, haylaz öğrencilerini bir düzene sokmaya çabalayan bir okul müdürünün kendini beğenmiş tavırlarını benimsemesi gülünç

6

EĞİTİMDE DEVLETİN ROLÜ

GÜNÜMÜZDE OKULLARDA TEMEL ÖĞRETİM, HEMEN hemen bütünüyle devlet organları ya da kâr amacı gütmeyen kurumlarca yönetilmekte ve giderleri bunlar tarafından karşılanmaktadır. Bu durum yavaş yavaş, aşamalı olarak gelişmiş ve artık öylesine yerleşip kabul edilmiştir ki, örgütlenme ve felsefesi serbest girişime dayalı ülkelerde bile okullarda eğitimin neden özel uygulama gerektirdiği konusuna pek dikkat edilmemektedir. Bunun sonucu da, devlet sorumluluğunun ayırım yapılmaksızın, fark gözetilmeksizin genişletilmesi olmuştur.

İkinci bölümde sözünü ettiğimiz ilkeler açısından, devletin eğitime müdahalesi iki gerekçeyle mantığa büründürülebilir. Birincisi, önemli “dışsal etkiler”in; örneğin, bir bireyin davranışlarının başkalarına önemli maliyeti olduğu ve söz konusu bireyin bu maliyeti tazmin etmesinin mümkün olmadığı durumlar ya da tam tersine başkalarına önemli kazanımlar sağladığı halde kendisine bir bedel ödenmesinin mümkün olmadığı, gönüllü mübadelenin olanaksız olduğu koşulların varlığıdır. İkincisi, çocuklar ve diğer sorumluluğu olmayan kişilerin paternalist hima-

yesidir. Dışsallık etkilerinin ve paternalist himayenin 1) vatandaşlar için genel eğitim, 2) uzmanlaştırılmış mesleki eğitim alanlarında çok farklı sonuçları vardır. Devlet müdahalesinin gerekçeleri bu iki alanda çok farklıdır ve çok farklı türden faaliyetleri haklı gösterir.

Bir başka temel nokta daha: Okullarda “öğretim” ile “eğitim”i ayırt etmek çok önemlidir. Ne öğretim tamamıyla eğitimidir ne de eğitim sadece öğretim. Dikkate alınması gereken eğitimidir. Devlet etkinlikleri çoğunlukla öğretim ile sınırlıdır.

VATANDAŞLAR İÇİN GENEL EĞİTİM

Vatandaşların büyük çoğunluğunun asgarî düzeyde okuma yazma bilmedikleri ve bilgi sahibi olmadıkları, bir dizi ortak değeri yaygın biçimde kabul etmedikleri bir toplum istikrarlı ve demokratik olamaz. Eğitim ikisine de katkıda bulunur. Sonuçta bir çocuğun eğitilmesinden elde edilen, yalnızca çocuk ve ana-babası için değil, toplumun öteki üyeleri için de bir kazanımdır. Benim çocuğumun eğitimi istikrarlı ve demokratik bir toplumun ilerlemesini sağlayarak sizin refahınıza katkıda bulunur. Bundan yararlanan belli bireyleri (ya da aileleri) saptamak mümkün olmadığından, verilen hizmet için ücret talep edilemez. Dolayısıyla önemli bir “dışsal etki” söz konusudur.

Bu özel dışsal etki devletin hangi faaliyetini haklı gösterir? En belirgin olanı, her çocuğun asgarî düzeyde öğretim görmesini sağlamaktır. Böyle bir ihtiyacı, devlet faaliyeti olmadan, ebeveynlerin karşılaması da sağlanabilir, tıpkı başkalarının güvenliğini korumak için, konut veya otomobil sahiplerinden belli standartlara uymalarının istenmesi gibi. Bununla birlikte iki durum arasında bir fark vardır. Konutlar ya da otomobiller için gereken standartların mas-

raflarını ödeyemeyen bireyler, genellikle söz konusu mali ya da mülkü satarak bundan kurtulurlar. Böylece devletin yardımı olmaksızın gerekli olan yapılmış olur. Çocuğuna asgarî düzeyde öğretim sağlamaya maddî gücü yetmeyen ana-babadan çocuğun alınması ise, ailenin temel toplumsal dayanağımız olması durumuna ve bireyin özgürlüğüne olan inancımıza açıkça aykırıdır. Dahası, özgür bir toplumda vatandaşlar için eğitimin değerini de düşürecektir.

Toplumdaki ailelerin büyük çoğunluğu böyle bir eğitimin gerektirdiği parasal yükü karşılama gücüne sahipse, bu masrafı doğrudan ailelerin üstlenmesini istemek hem mümkündür hem de arzu edilen bir durumdur. İstisnâî durumlarda ise, ihtiyaç içindeki ailelere özel yardım programları uygulanabilir. Bugün Birleşik Devletler’in pek çok bölgesinde bu koşullar geçerlidir. Bu bölgelerde okul masraflarının ailelerce karşılanması en doğrusudur. Böyle bir uygulama, devlet mekanizmasının şimdi yaptığı gibi tüm yurttaşlardan yaşamları boyunca vergi toplaması ve topladığı vergiyi, çoğunlukla aynı kişilere, çocuklarının okul dönemlerinde geri vermesi durumunu ortadan kaldıracaktır. Daha ileride tartışılacak bir konu olan devletin okulları yönetme olasılığını da azaltacaktır. Genel gelir düzeylerinin artmasıyla okul harcamalarına yapılacak yardım gereksinimi azaldığı için, malî yardımın azalma olasılığını artıracaktır. Şimdi olduğu gibi, eğer devlet, okullarda öğretim giderlerinin tümünü ya da çoğunu karşılarsa, bireylerin gelirlerindeki bir artış, vergi mekanizması aracılığıyla yine de daha geniş bir döngüsel fon akışına ve devletin rolünde bir genişlemeye yol açacaktır. Sonuç olarak okul giderlerinin ailelere yüklenmesi, çocuk sahibi olmanın toplumsal ve özel maliyetini eşitlemeye ve ailelerin büyüklüklerine göre daha iyi dağıtılmasına yardımcı olacaktır.*

* Böylesi bir adının ailelerin boyutunu belirgin bir biçimde etkileyeceğini dü-

7

KAPİTALİZM VE AYRIMCILIK

KAPİTALİZMİN GELİŞİMİNDE ÇARPICI BİR TARİHSEL olgu vardır. Bu gelişime, ekonomik faaliyetlerine özel engeller koyulmuş halde çalışmış, bir başka deyişle, kendilerine ayrımcılık yapılmış belirli dinsel, ırksal ya da sosyal topluluklara uygulanmış bu kısıtlamalarda önemli bir düşüş eşlik etmiştir. İş anlaşması düzenlemelerinin toplumsal konum düzenlemelerinin yerine geçmesiyle, Ortaçağ'daki toprağa bağlı kölelerin bağımsızlığına doğru ilk adım atılmıştır. Ortaçağ boyunca Yahudilerin korunabilmesi, din nedeniyle uygulanan resmî zulme karşın, iş yapabilecekleri ve kendilerini geçindirebilecekleri bir piyasa sektörünün varlığı sayesinde mümkün olmuştur. Püritenler ve Quakerlar ise, yaşamlarının diğer alanlarında birçok yetkiden yoksun bırakılmalarına rağmen, piyasada para biriktirebilmeleri sayesinde Yeni Dünya'ya göç edebilmişlerdir. İç Savaş'tan sonra Güney eyaletleri siyahilere yasal kısıtlamalar getirebilmek için birçok önlem almıştır. Hiçbir ölçekte asla uygulanmayan bu önlem, taşınmaz ve kişisel malvarlığına sahip olmaya getirilen sınırlamaydı.

Bu tür engelleri koymadaki başarısızlık, siyahilere kısıtlamalar getirmekten kaçınma konusunda herhangi bir özel kaygıyı yansıtmıyordu. Daha çok, özel mülkiyete olan temel inancın, siyahilere ayrımcılık yapma isteğine baskın çıkacak kadar güçlü olmasından kaynaklanmaktaydı. Özel mülkiyet ve kapitalizmin genel kurallarının korunması, siyahiler için önemli bir fırsat olmuş, onlara aksi durumda elde edebileceklerinden çok daha büyük ilerleme olanağı sağlamıştır. Daha genel bir örnekle belirtilirse, herhangi bir toplum içinde ayrımcılığın sürdürüldüğü alanlar son derece tekelci yapıda olanlardır; buna karşılık, en geniş rekabet özgürlüğü olan alanlardaysa, belirli renk ya da dinî gruplara karşı ayrımcılık en düşük düzeydedir.

Birinci bölümde de vurgulandığı gibi, deneyimin çelişkilerinden biri şudur: Bu tarihsel kanıta karşın, kapitalist bir toplumdaki temel değişiklikleri en çok savunular işte bu azınlık gruplarından çıkmışlardır. Bunlar, serbest piyasanın, geriye kalan kısıtlamaların olabildiğince küçük çapta kalmasını mümkün kılan başlıca etken olduğunu kavrayacakları yerde, yaşamakta oldukları bu kısıtlamaları kapitalizme yorma eğilimi göstermişlerdir.

Daha önce, serbest piyasanın ekonomik etkinliği alakasız özelliklerden nasıl ayırt ettiğini gördük. Birinci bölümde belirtildiği gibi, ekmeğin satın alan biri, bu ekmeğin yapıldığı buğdayın üreticisinin bir beyaz ya da bir siyahî, bir Hristiyan ya da bir Yahudi olduğunu bilemez. Dolayısıyla da buğday üreticisi, kaynakları olabildiğince etkin kullanabileceği bir konumdadır; çalıştırdığı işçilerin renk, din ya da başka özelliklerinden dolayı toplumun yaklaşımlarından etkilenmez. Bundan da öte ve üretici için belki daha da önemlisi, serbest piyasada ekonomik etkinliğin bireylerin diğer özelliklerinden ayrı tutulması, ekonomik bir müşev-

viktir. İş ilişkilerinde üretkenlik randımanıya bağdaşmayan tercihler yapan bir işadamı ya da bir girişimci, böyle yapmayan bireylere göre dezavantajlı bir duruma düşer. Böyle davranan bir birey, bu tür tercihler yapmayanlara oranla kendini çok daha yüksek bir maliyetin etkisi altına sokar. Bundan dolayı da başkaları onu serbest piyasanın dışına itme eğilimi gösterirler.

Aynı fenomenin kapsamı çok daha geniştir. Çoğunlukla başkalarına dinlerinden, renklerinden ya da başka bir nedenden dolayı ayrımcılık yapan bir kişinin bu sırada hiçbir maliyet yüklenmediği, bu maliyetleri rahatlıkla başkalarına yüklediği kabul edilir. Bu görüş, bir ülkenin başka ülke ürünlerine gümrük vergisi koyarak kendi kendine zarar veremeyeceği gibi bir yanılgıyla aynıdır.* Aslında her ikisi de aynı ölçüde yanlıştır. Sözgelimi, bir siyahiden mal satın almaya ya da onunla yan yana çalışmaya karşı çıkan bir insan, bununla kendi seçim olanaklarını kısıtlar. Genel olarak, satın alacaklarına daha yüksek bir fiyat ödeyecek ya da çalışmasının karşılığını daha az alacaktır. Ya da başka bir deyişle, aramızdan ten rengini ya da din özelliğini önemsemeyenler sonuçta bazı şeyleri daha ucuza satın alabileceklerdir.

Bütün bu belirtilenler belki de ayrımcılığın tanımında ve yorumlanmasında gerçek sorunlar olduğunu gösterebilir. Ayrımcılık yapan insan yaptığının fiyatını öder; “ürün” olarak nitelendirdiği bir şeyi tabiri caizse “satın alıyor”dur. Ayrımcılığın, birilerinin bir şey hakkında bir “beğenisi”nin olup da bu beğeniden hoşlanmayan diğerlerinin var olduğundan başka bir anlamı olduğunu düşünmek zor değildir.

* Ayrımcılıkla ilgili bazı ekonomik konuları içeren zekice yazılmış, derinlemesine bir analizde Gary Becker, ayrımcılık sorununun mantıksal yapısının dış ticaret ve gümrük vergilerinininkine oldukça benzer olduğunu göstermiştir. Bkz. G. S. Becker, *The Economics of Discrimination* (Chicago: University of Chicago Press, 1957).

olduğu anlatıldı. Aktarma isteği bu nedenle değil, sadece ayırım yapılmayan okulun eğitim açısından daha iyi olmasından kaynaklanmış. Daha ileride, eğer bu arada kupon sistemi kaldırılmadıysa, Virginia önceki bölümde anılan sonuçların sınınanacağı bir deneyimi yaşayacaktır. Eğer anılan sonuçlar doğruysa, Virginia'da gelişecek okulların çeşitlilik açısından artışı yanında, yalnız görünümde değil, özlü niteliklerde de bir artış görülebilecek ve daha sonra bunu liderlerin girişimlere hız kazandıran güdülerıyla diğer okullarda da bir nitelik artışı izleyecektir.

Resmin diğer yüzünde kökleşmiş değerlerin ve inançların yasa düzenlemeleriyle kısa süre içinde kökünden sökülüp atılabileceğini sanacak kadar saf olmamız gerektiği görülecektir. Ben Chicago'da oturmaktayım ve Chicago'da ayırma zorlayan bir yasa bulunmamakta. Buradaki yasalar bütünleşmeyi gerektiriyor. Ama yine de gerçekte, Chicago'da kamu okullarının büyük bir olasılıkla tümünde, Güney kentlerindeki okulların pek çoğunda olduğu gibi ayırım yapılmaktadır. Hiç kuşkusuz, eğer Virginia sistemi Chicago'da uygulansaydı bunun sonucunda ayırma hissedilir bir azalmayla birlikte, becerikli ve çok hevesli siyahî gençliğine sağlanacak fırsatlarda büyük çapta artış olurdu.

İŞ VE İŞGÜCÜ ÇEVRELERİNİN SOSYAL SORUMLULUĞU VE TEKEL

REKABETİN BİRBİRİNDEN ÇOK DEĞİŞİK İKİ ANLAMI vardır. Sıradan tanımıyla rekabet, bir bireyin bilinen rakibini alt etme yolunu aradığı kişisel mücadele anlamını taşır. Ekonomi dünyasındaki rekabetsiz neredeyse bunun tam karşıt anlamındadır. Rekabetçi piyasa alanında kişisel rakiplik ya da mücadele yoktur. Kişisel çekişme yoktur. Serbest piyasa çiftçisi, her ne kadar rakibiye de, komşusuyla kendini kişisel mücadele içinde ya da onun tehdidi altında hissetmez. Rekabetçi piyasanın özü onun kişisel olmayan karakteridir. İştirakçilerden hiç kimse diğer iştirakçilerin, malları ya da işleri elde edebilme koşullarını belirleyemez. Hepsi piyasanın oluşturduğu fiyatlarla iş görürler; gerçi fiyatı tüm iştirakçilerin ayrı ayrı eylemlerinin birleşik etkisi belirler ama hiçbir bireyin tek başına fiyat üzerinde etkisi yoktur, varsa bile dikkate alınmayacak düzeydedir.

Tekel, belirli bir birey ya da işletmenin belirli bir malı ya da hizmeti elde edebilme koşullarını önemli ölçüde belirleyecek yeterlilikte kontrole sahip olması durumunda ortaya

çıklar. Bir yerde tekel, kişisel rakipliği içerdiğinden, sıradan rekabet kavramına daha yakındır.

Tekel, özgür bir toplum için iki tür sorun yaratır. İlki, tekelin varlığı bireylere sunulan seçeneklerde azalma, dolaşısıyla gönüllü alışverişi sınırlama anlamını taşır. İkincisi, tekelin varlığı tekelciye ait olan “toplumsal sorumluluk” denen konuyu ortaya çıkarır. Rekabetçi bir piyasada, iştirakçinin, alışveriş koşullarını değiştirmek konusunda hissedilir bir gücü yoktur; onun bağımsız varlığı neredeyse hiç görülemez; dolayısıyla iştirakçinin, bütün yurttaşlarıyla birlikte paylaştığı ülke yasalarına uyma ve onların ışığı altında yaşama dışında herhangi bir “sosyal sorumluluğu” nun bulunduğunu savunmak güçtür. Tekelci gözle bakıldığı zaman böyle bir sosyal sorumluluğun varlığı ve bu varlığın güçlü olduğu saptanabilir. Onun gücünü yalnızca kendi çıkarlarını daha ileriye götürmek için değil de, toplum tarafından istenebilir sonuçlara götürmekte kullanmasını savunmaksa kolaydır. Ama böyle bir öğretinin yaygın bir ölçekte uygulanması özgür bir toplumu yıkabilir.

Tabii, rekabet, öklit geometrisindeki bir doğru ya da bir nokta gibi ideal bir örnektir. Sıfır genişlik ve derinliği olan bir öklit doğrusunu hiç kimse hiçbir zaman görmemiştir; yine de hepimiz birçok şeyi öklit hacmi olarak görmeyi yararlı buluruz, bir alan ölçerin ölçme şeridini öklit doğrusu gibi görürüz. Benzer şekilde “saf” rekabet diye bir şey de yoktur. Her üreticinin ürettiği ürünün fiyatına ufak bile olsa bir ölçüde etkisi vardır. Burada anlayış ve politika açısından önemli olan konu, bu etkinin belirgin olup olmadığı ya da uygun bir biçimde ihmal edilip edilemeyeceğidir; tıpkı alan ölçerin “doğru” olarak tanımladığı şeyin kalınlığına aldırmadığı gibi. Yanıt kuşkusuz soruna bağlı olmalıdır. Ama Birleşik Devletler’deki ekonomik etkinlikleri incele-

dikçe sorunların ve sanayilerin giderek artan bir biçimde çok büyük boyutlara erişmesinden etkilenmekteyim; bu açıdan da ekonomiyi rekabetçiymiş gibi kabul etmenin uygun olduğu kanısındayım.

Tekellerin ortaya çıkardığı konular teknik konulardır ve benim özel bir yeterliliğim olmayan bir alandır. Dolayısıyla bu bölüm bazı geniş kapsamlı konuların oldukça yüzeysel incelenmesiyle sınırlı kalmıştır: Tekelin kapsamı, tekelin kaynakları, uygun devlet politikası, iş ve işgücünün sosyal sorumluluğu.

TEKELİN KAPSAMI

Ayrı ayrı göz önünde bulundurulması gereken üç önemli tekel vardır: Endüstride tekel, işgücünde tekel ve devletçe oluşturulmuş tekel

1. Endüstriyel Tekel: İşletme tekeli hakkındaki en önemli olgu, ekonomiye bir bütün olarak bakıldığında onun görece önemsizliğidir. Birleşik Devletler’de yaklaşık dört milyon bağımsız işletme faaliyet göstermektedir; her yıl yaklaşık dört yüz bin yeni işletme buna eklenmekte, bundan biraz daha az sayıdaki işletme de ortadan kaybolmaktadır. Çalışan nüfusun yaklaşık beşte biri serbest olarak çalışmaktadır. Anılabilecek hemen her sanayi kolunda devlerle cüceler yan yanadır.

Bu genel izlenimlerin ötesinde tekelin ve rekabetin kapsamı hakkında doyurucu ve tarafsız bir ölçüt vermek zordur. Bunun ana nedeni, daha önce de belirtildiği üzere, ekonomik kuramda kullanılan bu kavramların mevcut durumu tanımlamaktan çok, belirli sorunları incelemek için çizilmiş ideal yapılar olmasıdır. Sonuç olarak, belirli bir işletmenin ya da sanayinin tekelci ya da rekabetçi olup olmadığı konusunda kesin bir tanım yapılamaz. Bu

ÇALIŞMA RUHSATI UYGULAMALARI

ORTAÇAĞ LONCA SİSTEMİNİN YIKILMASI, BATI DÜNYASINDA özgürlüğün doğması için atılması gereken ilk adımlardan biriydi. Liberal fikirlerin zafetinin bir işaretiydi bu ve 19. Yüzyıl ortalarında İngiltere ve Birleşik Devletler’de yaygın bir şekilde, Avrupa’da ise daha dar kapsamda, insanlar resmî ya da yarı resmî bir izin belgesi olmaksızın diledikleri ticareti ya da meslekî uğraşı sürdürebilmekteydiler. Son yıllarda ise bir gerileme yaşanarak bazı mesleklerin icra edilebilmesi için özel bireylere özel lisans zorunlulukları gibi kısıtlamalar getirilmiştir.

Bireylerin kendi kaynaklarını diledikleri gibi kullanma özgürlüğüne konan bu kısıtlamalar onların hakları açısından önemlidir. Ayrıca da ilk iki bölümde geliştirdiğimiz ilkelere uygulanabilecek farklı türden sorunlara neden olmaktadır.

Önce genel olarak sorunun, daha sonra tıp uygulamaları örneği üzerinde duracağım. Tıp alanını seçmemin nedeni, kısıtlamalar için en güçlü gerekçelerin ileri sürülebildiği alan olarak görünmesidir; ne de olsa kof iddiaları yıkmak

insana pek de fazla bir şey öğretmez. İnsanların çoğunun, hatta büyük olasılıkla liberallerin çoğunun da, tıp mesleğinin yalnızca eyalet tarafından ruhsat verilen kişilerce uygulanması gerektiğine inandıklarını düşünüyorum. Tıp alanında ruhsatlandırma gerekçesinin diğer birçok alandan daha sağlam olduğunu kabul ediyorum. Yine de erişeceğim sonuçlar, liberal ilkelerin tıp alanında bile ruhsatlandırmayı haklı görmeyeceği ve eyaletin tıp alanındaki ruhsatlandırmasının istenen sonuçları vermediği şeklinde olacaktır.

İNSANLARIN GİRİŞEBİLECEĞİ EKONOMİK ETKİNLİKLERDE DEVLETİN AYNI ANDA HER YERE UYGULANAN KISITLAMALARI

Ruhsatlandırma çok daha genel ve fazlasıyla yaygın bir fenomenin özel bir durumudur; bireylerin atanmış bir eyalet yetkilisinin koyduğu koşullar dışında belirli bir ekonomik etkinliğe girişemeyeceklerini emreder. Ortaçağ lonca sistemi, hangi bireylerin belirli meslekleri sürdürebileceklerini açıkça saptayan özel bir örnektir. Hindistan'ın kast sistemi de diğer bir örnektir. Kısıtlamalar, kast sisteminde esnaf loncaları sisteminden hatırı sayılır ölçüde daha dar bir kapsamda olmak üzere, açıkça devlet tarafından değil, daha çok genel toplumsal gelenekler tarafından uygulanırdı.

Kast sisteminde, her bireyin mesleğinin, tümüyle içinde doğduğu kast tarafından belirlendiği şekilde yaygın bir görüş vardır. Bir iktisatçıya göre böyle bir sistemin mümkün olamayacağı apaçıktır, çünkü bu sisteme göre kişilerin belirlenen mesleklere dağılımı, hiçbir talep koşuluna bağlı olmadan ve yalnızca doğum oranlarına bağlı olarak katı biçimde düzenlenir. Tabii, sistemin çalışma yolu bu değildi. Gerçek ve bugün bile bir ölçüde geçerli olan durum, sınırlı sayıda mesleğin belirli kastların üyeleri için ayrılmış olmasıydı; ama bu kastların her üyesi söz konusu mesleklere

girmemiştir. Tarım gibi, çeşitli kastlardan üyelerin girişebileceği bazı genel uğraş alanları da olmuştur. İşte bunlar, farklı mesleklerden insanların hizmet talebine göre arzlarını ayarlanmasına olanak sağlamıştır.

Günümüzdeki tarifeler, adil ticaret yasaları, ithalat kotaları, üretim kotaları, sendikaların istihdamla ilgili kısıtlamaları ve benzerleri bu tür bir fenomenin örneklerindedir. Bunların hepsinde, belirli bireylerin belirli etkinliklere hangi koşullar altında girişebileceği resmî bir yetkili tarafından belirlenir; bu, bir yerde bazı bireylerin başkalarıyla anlaşma yapabilmesine izin veren kurallar anlamı taşır. Bu örneklerin olduğu kadar ruhsatlandırmaların da ortak özelliği, yasaların bir üretici grup adına yürürlüğe konmasıdır. Ruhsatlandırmalarda bu genellikle bir meslek grubudur. Diğer örneklerdeyse ürettiği belirli bir ürün için tarife isteyen bir gruptur. Örneğin zincir mağazaların rekabetinden korunmak isteyen bir küçük perakendeciler grubu ya da petrol üreticileri, çiftçiler veya çelik işçilerinden oluşan bir grup olabilir. Meslekî ruhsatlandırma artık iyice yaygınlaşmıştır. Bildiğim en iyi özet araştırmanın yazarı Walter Gellhorn'a göre,

1952'ye kadar lokantalar ve taksi şirketleri gibi 'kişinin kendi işi olanlar' hariç, 80'den fazla bağımsız meslek eyalet yasalarıyla ruhsatlandırılmıştır ve eyalet yasalarına ek olarak, çok sayıda belediye tüzükleri de bulunmaktadır. Radyo operatörleri ve hayvan panayırı komisyon acenteleri gibi değişik mesleklerin federal kararnamele uyarınca ruhsat gerektirmesine değinmeye bile gerek yok. 1938'de bile tek bir eyalet, Kuzey Carolina, yasalarını 60 mesleği kapsayacak şekilde genişletmişti. Eyalet yasasının etki alanına eczacılar, muhasebeciler mimarlar, baytarlar ve kütüphanecilerin girdiğini öğrenmek kimseyi şaşırtmayabilir. Ama harman makinesi operatörlerinin ve kırıntı tütün tacirlerinin bile ruhsatlandırılması gerektiğini keşfetmek

GELİR DAĞILIMI

2 o. YÜZYIL'DA KOLEKTİVİST DÜŞÜNCENİN GELİŞMESİNDEKİ ana öge, en azından Batı ülkelerinde, toplumsal bir hedef olarak gelir dağılımı eşitliğine olan inanç ve bunun yerleşmesini sağlamak için de devlet elinin kullanılmasına olan rızadır. Bu eşitlikçi düşünce ve onun doğuracağı eşitlikçi önlemlerin değerlendirilmesinde iki soru sorulmalıdır. İlki kurala ve ahlaka ilişkindir. Eşitliğin yerleştirilmesinde devlet müdahalesini haklı çıkaracak şey nedir? İkincisi somut ve bilimseldir. Alınmış önlemlerin sonuçları neler olmuştur?

AHLAKÎ AÇIDAN DAĞILIM

Serbest piyasa toplumunda gelir dağılımını doğrudan haklı gösterecek ahlakî ilke, “herkese, kendisinin ve sahip olduğu araçların ürettiği kadar şeklindedir. Bu ilkenin etkinliği bile devlet faaliyetine dayanır. Mülkiyet hakları, yasa ve toplumsal gelenek konusudur. Daha önce de görüldüğü gibi, bunların tanımlanmaları ve uygulanmaları devletin öncelikli işlevlerindedir. Bu ilkenin tümüyle işler hale

gelmesi durumunda, gelir ve varlığın nihaî dağılımı benimsemiş mülkiyet kurallarına bağlı olabilir.

Bu ilkeyle ahlaki yönden etkileyici görünen bir diğer ilkenin, yani uygulama eşitliğinin, ilişkisi nedir? Bu iki ilke bir ölçüde birbirleriyle çelişkili değildir. Gerçek uygulama eşitliğinin sağlanması için ürüne uygun ödeme yapmak gerekli olabilir. Yetenek ve başlangıçtaki kaynaklar açısından benzer olduklarını görmeye hazır olduğumuz belirli bireylerden bazıları boş zamanı olmasından ve diğerleri de ticarî mallardan daha çok zevk alıyorsa, toplam kazanç veya uygulama eşitliğini sağlayabilmek için piyasa yoluyla kazanç eşitsizliği oluşması gerekir. Bir kişi, güneşlenmenin tadını çıkarabileceği kadar çok boş zaman sağlayan basit bir işi, daha yüksek gelir getiren zor bir işe tercih edebilir; bir başka kişiye tam tersini yeğleyebilir. Her ikisine de eşit ücret ödenmesi durumunda, daha temel bir bakımdan gelirleri eşitsiz olmuş olurdu. Benzer şekilde, eşit uygulama, bir bireyin pis ve cazip olmayan bir işte alacağı ücretin daha hoş bir işe göre daha yüksek olmasını gerektirir. En sık görülen eşitsizlikler bu türdendir. Parasal gelir farklılıkları, mesleğin ya da ticaretin diğer özelliklerindeki farklılıkları dengeler. İktisatçıların deyimleriyle, bunlar, maddi olan ve olmayan “net fayda”nın tümünü aynı yapmak için gereken “farklılıkları eşitlemek”tedir.

Uygulama eşitliğini sağlayabilmek ya da insanların zevklerini tatmin edecek biçime sokmak için, nispeten daha zekice bir anlayış içinde, piyasanın işlemesi yoluyla ortaya çıkan diğer bir tür eşitsizlik daha gerekiyor. Bu durum en kolay şekilde bir piyangoya benzetilerek açıklanabilir. Doğuştan yetenekleri eşit olan bireylerden oluşmuş bir grup düşünelim. Bunlar ödülleri son derece eşitsiz olduğu bir piyangoya gönüllü olarak katılmaya hazır ol-

sunlar. Oluşacak gelir eşitsizliği, sözkonusu bireylerin başlangıçtaki eşitliklerinden azamî yarar elde edebilmelerine olanak tanınması için gereklidir. Gelir dağılımını olaylar olduktan sonra tekrardan yapmak, onları piyangoya katılmaktan men etmekle eşdeğerdedir. Bireyler uğraşları, yatırımları ve benzeri kararlarını, belirsizliğe karşı takındıkları tavra bağlı olarak verirler. Bir devlet memuru olmaktan çok bir sinema oyuncusu olmaya çabalayan bir kız, bile bile piyangoya girmeyi seçecektir, tıpkı devlet tahvili yerine uranyum hisselerine yatırım yapacak bir birey gibi. Sigorta, belirlilik yönündeki bir tercihi ortaya koymanın bir yoludur. Bu örnekler bile, insanların tercihlerini tatmin edebilmek için tasarlanmış düzenlemelerin ne derecede gerçek eşitsizlik sonucuna varacağını tümüyle göstermez. İnsanların ücretlendirilmesi ve işe alınmasıyla ilgili düzenlemeler bütünüyle böyle tercihlerden etkilenir. Eğer sinema oyuncularını belirsizlikten hiç hoşlanmasalardı, aralarında birleşerek, üyelerinin kazanç girdilerini az çok eşit olarak paylaşmayı peşinen kabullendiği ve bunun sonucunda da risklere karşı birlik olarak kendilerine bir sigorta sağladıkları bir “kooperatif” geliştirme yönünde bir eğilimleri olurdu. Eğer böyle bir tercih yaygın olsaydı, çok farklı anonim şirketlerin riskli ve risksiz girişimleri birleştirmesi bir kural haline gelirdi. Petrol arayıcıları, özel mülk sahipleri, küçük ortaklıklar; hepsinin sayısı oldukça azalırdu.

Gerçekten de gelirin, artan oranlı vergiler ve benzerleriyle yeniden dağılımını sağlayan devlet önlemlerinin anlamını açıklayabilen yollardan biri budur. Şu veya bu gerekçeyle, belki de yönetim maliyetleri nedeniyle, piyasanın bir piyangolar dizisi yaratamayacağı ya da toplum üyelerinin istedikleri türden piyangolar düzenlemeyeceği, dolayısıyla da artan oranlı vergilendirmenin, sözümona bunu gerçek-

SOSYAL REFAH ÖNLEMLERİ

ÇOK BÜYÜK MİKTARDA ARTAN ORANLI BİREYSEL gelir vergisinin ortaya çıkmasına yardımcı olan insan- cıl ve eşitlikçi düşünce, belirli grupların “refahının” yükselmesine yönelik birçok önlemin de alınmasına yardımcı olmuştur. Tek başına çok büyük önem taşıyan bir önlemler dizisi, yanıtıcı biçimde “sosyal güvenlik” başlığını taşımaktadır. Diğerleriyle kamu konutları, asgarî ücret yasaları, tarım destekleme fiyatları, özel yardım programları ve benzerleridir.

Önce son anılanlardan bazılarına, çoğunlukla niyet edilen amaçla gerçekleşen sonucun ne kadar farklı olduğunu belirtmek için kısaca değinecek, daha sonra da sosyal güvenlik programının en geniş kapsamlı ögesi olan yaşlılık ve ölüm sigortasını biraz daha uzun bir şekilde ele alacağım.

ÇEŞİTLİ REFAH ÖNLEMLERİ

1. Kamu Konutları: Kamu konutları konusunda sık sık ileri sürülen bir sav sözde dışsallık etkisine dayanır: Özellikle kentlerin varoş bölgeleriyle onlardan sonra gelen düşük

nitelikli konutların, itfaiye ve polis koruması açısından topluma daha yüksek maliyetler yüklediği söylenir. Söz konusu dışsallık etkisi aslında var olabilir. Ancak, bu etki var olduğu kadar, tek başına, kamu konutlarının değil, toplumsal maliyetlere eklenen türden konutlar üzerine konulan daha yüksek vergilerin tarafındadır çünkü bu durum, özel ve toplumsal maliyeti eşitleme eğiliminde olacaktır.

Öncelikle, ek vergilerin düşük gelirli insanlara yükleneceği ve bunun da istenmeyeceği şeklinde bir yanıt verilecektir. Bu yanıt kamu konutlarının dışsallık etkisi gerekçesiyle değil de, düşük gelirli insanlara yardım amacıyla önerildiği anlamını içermektedir. Eğer durum buysa, o zaman niçin özellikle kamu konutları konusunda yardım edilmelidir? Eğer fonlar yoksullara yardım etmek için kullanılacaksa, bunların belirli bir biçimde verilmesi yerine nakit ödenerek kullanılması daha etkili olmaz mıydı? Yardım edilen ailelerin belirli bir bağış tutarını konut edinme biçimi yerine nakit olarak almayı tercih edecekleri kesindir. Kendileri isterlerse bu parayı konut edinmede kullanabilirler. Kaldı ki, eğer nakit olarak ödenirse şimdikinden daha da kötü bir duruma düşmüş olmazlar; eğer başka gereksinimleri daha önemli buluyorlarsa, o zaman bırakın oldukları gibi kalsınlar. Para yardımı dışsallık etkisinin yanında yardımın biçimiyle ilgili sorunu da çözecektir, çünkü eğer konut satın almada kullanılmamışsa, dışsallık etkileri nedeniyle haklı bulunacak ek vergilerin ödenmesine yarayabilir.

Kamu konutları bu nedenle gerek dışsallık etkileri gerekse yoksul ailelere yardım gerekçelerine dayandırılarak haklı gösterilemez. Eğer herhangi bir şekilde haklı gösterilmesi gerekiyorsa, bu yalnızca himayecilik gerekçelerine dayandırılarak yapılabilir; yani yardım edilen ailelerin konut edinmeye olan “gereksinimleri” başka şeylere olan “gereksinimlerin-

den” daha fazladır ama kendileri bunu düşünememektedir ya da onlara kalırsa parayı akılsızca kullanacaklardır. Bir liberal bu savı, sorumluluk taşıyan yetişkinler açısından reddetme eğiliminde olacaktır. Ancak çocukları etkileyen daha dolaylı bir biçimde, yani ana-babalar daha iyi konuta “gerek sinimi” olan çocuklarının refahını ihmal edebilirler, biçiminde olursa tümüyle reddedemeyecektir. Yine de bunu kamu konutları için yapılan büyük harcamaları yeterince haklı gösterecek nihaî sav olarak kabul etmeden önce, genellikle bağışın biçimi üzerinde olmaktan çok, yapılan işin amacı hakkında kesinlikle daha inandırıcı kanıtlar isteyecektir.

Kamu konutlarıyla ilgili deneyimler yaşanmadan önce kuramsal olarak ancak bu kadarı söylenebilirdi. Şimdiyse deneyimlerimiz olduğuna göre daha da ileri gidebiliriz. Uygulamada kamu konutlarının sonuçları amaçlananlardan farklı olmuştur.

Savunucularının beklediği gibi, kamu konutları yoksulların konut edinmesini sağlamak bir yana, tam tersini yapmıştır. Kamu konutları projelerinin yapımı sırasında yıkılan konut birimleri sayısı, yapılan yeni konut birimleri sayısından çok daha fazla olmuştur. Ama böylesi bir kamu konutları, konut edindirilecek kişilerin sayılarını azaltıcı hiçbir şey yapmamıştır. Bu bakımdan kamu konutlarının sonucu konut birimi başına düşen kişi sayısını artırmak olmuştur. Kamuca yapılmış birimlere yerleşebilecek kadar talihli olabilmiş bazı aileler bir olasılıkla aslında olabileceğinden daha iyi konutlara yerleşmiş olabilirler. Ama bu durum, sorunu, geride kalanların tümü için daha da kötüleştirilmiş çünkü bütün içinde ortalama yoğunluk artmıştır.

Kuşkusuz, özel girişimler kamu konutları programının zararlı sonuçlarından bazılarını dengelemektedir; kamu konutları projeleriyle yerlerinden edilen, bir başka deyiş-

hayatlarının en dinç ve güzel yaşlarında elde edebileceklerinden daha yüksek standartları ileri yaşlarda sağlayabilmek için üretken yıllarında aşırı tutumlu davrandığı bir toplumu gösterdiğine inanmaktadırlar. Bazılarımız bunun ters bir eğilim olduğunu düşünebilir ama eğer toplumun beğenisini yansıtıyorsa bırakalım öyle kalsın.

Yaşam boyu gelir sigortasının zorunlu olarak satın alınması, neticede, küçük bir kazanç elde etmek uğruna büyük maliyetlerin yüklenilmesine yol açmaktadır. Bu durum, bir devlet kurumundan belirli bir yolla emeklilik sigortası satın almakla gelirimizin büyükçe bir bölümünü bu amaca adamamızı zorunlu kılarak gelirimizin bu bölümü üzerindeki kontrolden bizi yoksun bırakmıştır. Yaşam boyu gelir sigortası satışında rekabeti yasaklamış ve emeklilik düzenlemelerinin gelişmesini engellemiştir. Kapsamını yaşamımızın bir alanından diğerine genişleterek büyüme eğilimleri gösteren büyük bir bürokrasi doğurmuştur. Ve bütün bunların hepsi, yalnızca birkaç insanın kamuya maliyetinin olması tehlikesinden kaçınmak için yapılmaktadır.

12

YOKSULLUĞUN HAFİFLETİLMESİ

BATILI ÜLKELERİN SON İKİ YÜZYILDA YAŞADIKLARI olağanüstü ekonomik büyüme ve serbest girişim kazançlarının yaygın olarak dağılımı, Batı'nın kapitalist ülkelerinde yoksulluğun kapsamını mutlak anlamda inanılmayacak ölçüde azaltmıştır. Ne var ki, yoksulluk bir ölçüde görece bir sorundur ve sözü edilen ülkelerde bile, geri kalan hepimizin yoksulluk olarak tanımlayacağımız koşullarda yaşayan çok insan bulunduğu apaçaktır.

Birçok açıdan en arzu edilir çare özel yardımseverliktir. “Bırakınız yapınsınlar”ın (*laissez-faire*) parlak döneminde, 19. Yüzyıl'ın sonlarında İngiltere'yle Birleşik Devletler'de hayır örgütleri ve kuramlarının sayılarındaki olağanüstü artış dikkat çekicidir. Devletçe üstlenilen sosyal refah etkinliklerinin artmasının ana maliyetlerinden biri, bunların yerini tutan özel hayır etkinliklerinin azalması olmuştur.

Denilebilir ki, özel hayır yetersizdir; çünkü bundan sağlanan yararlar bağışta bulunan kişilerden başkalarına gitmektedir... işte bir dışsallık etkisi daha. Yoksulluğun görünümü beni çok üzer; hafifletilmesi yararlıdır. Ancak yoksul-

luğun hafifletilmesine ister ben kendim, isterse başkaları yardımcı olsun, benim elde ettiğim yarar eşit ölçüdedir. Dolayısıyla başkalarının hayırseverliklerinin yararları bir ölçüde bana yönelmektedir. Bir başka açıdan ele alırsak, hepimiz insanları yoksulluktan kurtarmaya katkıda bulunmak isteyebiliriz; ancak başka herkesin de bunu yapmış olması koşuluyla. Bu koşul sağlanmadan aynı ölçüde katkıda bulunmak istemem. Küçük topluluklarda, özel hayır işlerinde bile toplumsal baskı bu koşulun gerçekleşmesi için yeterli olabilir. Toplumumuza giderek egemen olan kişisel olmayan büyük topluluklardaysa bunun gerçekleşmesi çok daha zordur.

Benim yaptığım gibi, bir bireyin, bu türden bir akıl yürütmeyi, devletin, yoksulluğu hafifletmek; toplumdaki her bireyin yaşam standardına tabiri caizse bir taban belirlemek için eylemde bulunmasını meşrulaştırmak olarak kabul ettiğini varsayalım. O zaman geriye “nasıl” ve “ne kadar” soruları kalmaktadır. Bu “ne kadar”ın saptanmasında, bu amaç için kendimize, yani çoğumuza, yükleyeceğimiz vergi miktarı dışında bir yol göremiyorum. “Nasıl” sorusuysa kurguya daha çok olanak tanımaktadır.

İki şey açıktır. İlki, eğer hedef yoksulluğun hafifletilmesi, yoksullara yardıma yönelik bir programımız olmalıdır. Sözgelisi, çiftçilik yapan yoksul birine yardım etmek için her türlü neden vardır ama çiftçi olduğu için değil de yoksul olduğu için. Söz konusu program insanlara, belli bir meslek grubunun ya da yaş grubunun veya ücret grubunun ya da örgütlerin ve sanayilerin üyeleri olduğu için değil, insan oldukları için yardımı öngörecektir şekilde tasarlanmalıdır. Bu durum tarım programlarının, genel yaşlılık yardımlarının, asgarî ücret yasalarının, gümrük engellerinin meslek ve uğraşları ruhsatlandırma gereklerinin ve sınırsız sayıdaki benzerlerinin bir yanlısidir. İkincisi, program

piyasa aracılığıyla işlevini yerine getirirken mümkün olduğunca piyasayı bozmamalı ya da çalışmasını engellemelidir. Bu da fiyat desteklemelerinin, asgarî ücret yasalarının, gümrük engellerinin ve benzerlerinin bir kusurudur.

Kendini salt mekanik gerekçeyle salık veren düzenleme negatif gelir vergisidir. Şimdiki federal gelir vergisi uygulamasında kişi başına 600 dolar vergiden bağışiktir (ayrıca en az %10 oranında bir indirim). Eğer bireyin vergilendirilebilir geliri 100 dolarsa, yani indirim ve bağışıklıktan sonraki geliri 100 dolarsa, o zaman vergi verecektir. Önerilen uygulamaya göre eğer geliri eksi 100 dolarsa, yani bağışıklık ve indirimlerden sonra eksi 100 dolar oluyorsa, o zaman olumsuz bir vergi ödemesi, yani yardım alması gerekmektedir. Yardım oranı diyelim ki %50 olsun, 50 dolar alması gerekirdi. Eğer hiç geliri olmasaydı ve işi kolaylaştırmak için indirim olmasa ve yardım oranı da sabit kalsaydı, o zaman 300 dolar yardım alırdı. Eğer indirimler olsaydı, örneğin sağlık giderleri gibi, ki bu durumda daha bağışıklık düşülmeden bile geliri negatif olacaktı. İşte o zaman daha bile fazla alabilirdi. Yardım oranları da bağışıklığın üzerindeki gelir için olduğu gibi artan oranlı olabilir tabii. Bu yolla hiç kimsenin net gelirinin (burada yardım dahil tanımlanmaktadır) altına düşmeyeceği bir taban belirlenmek mümkün olabilecektir: Bu basit örnekte kişi başına 300 dolardır. Kesin taban düzeyi o topluluğun parasal gücüne bağlı olacaktır.

Bu düzenlemenin yararları açıktır ve özellikle yoksulluk sorununa yöneliktir. Bireye yardımı en işe yarar biçimde vermektedir, yani nakit olarak. Bu düzenleme geneldir ve şu anda yürürlükte olan özel önlemler sürüsünün yerini alabilir. Toplumun yüklendiği maliyeti belirginleştirir. Piyasanın dışında çalışır. Yoksulluğun hafifletilmesi için alınan diğer önlemlerden herhangi biri gibi yardım edilenlerin kendi

olanlara yardım etmeye yönelik özel hayırseverliği özgürlüğün uygun biçimde kullanımına bir örnek olarak kabul edecektir. Ve toplumun büyük bölümünün ortak amaca ulaşabileceği daha etkili bir yol olarak yoksulluğun biraz olsun ıslahına yönelik devlet eylemini onaylayabilir. Bununla birlikte bunu, gönüllü eylemi zorunlu eyleme ikame etmesi gerekeceği için üzülererek yapacaktır.

Eşitlikçi de bu kadar ileriye gidebilir. Hatta daha da ileriye gitmek isteyecektir. Başkalarına vermek için bazılardan almayı, “bazıları”, başarmak isteyecekleri bir amacın sağlanmasında daha etkili bir araç olacağı gerekçesiyle değil de, “hakkılık” gerekçelerine dayandırarak savunacaktır. İşte bu noktada eşitlikle özgürlük keskin bir çelişkiye düşmektedir; ikisi arasında bir seçim yapılmalıdır. Bu anlamda kişi hem eşitlikçi hem de liberal olamaz.

13

SONUÇ

1 920'LER VE 1930'LARDA BİRLEŞİK DEVLETLER'DEKİ entelektüeller, kapitalizmin ekonomik refahı, dolayısıyla da özgürlüğü engelleyen kusurlu bir sistem olduğuna; ve gelecek için umudun, ekonomik işlerin siyasî otoritelerce daha büyük ölçüde ve bilinçli denetiminde yattığına güçlü bir biçimde inanmaktaydılar. Entelektüellerdeki inanç değişikliği herhangi bir gerçek kolektivist toplum örneği nedeniyle olmamıştır; bununla birlikte, Rusya'da komünist bir toplumun kurulması ve ona parlak umutlar bağlanması bunu hızlandırmıştır kuşkusuz. Entelektüellerdeki inanç değişikliğine, bütün haksızlıkları ve kusurlarıyla işlerin mevcut durumun, olabilecek varsayımsal durumla karşılaştırılması sonucu varılmıştır. Mevcut durum, ideallerle karşılaştırılmıştır.

O zamanlar daha fazlasını yapmak mümkün değildi. İnsanlık merkezî kontrol ve devletin ekonomik etkinliklere ayrıntılı müdahalesini içeren dönemlerin deneyimini yaşamıştı. Ama politikada, bilimde ve teknolojiye bir devrim olmuştu. Hiç kuşkusuz, demokratik siyasî yapıda, modern

araç gereçlerde ve çağdaş bilimde önceki çağlarda mümkün olduğundan daha başarılı şeyler yapabileceğimiz öne sürülebilir.

O dönemlerin tutumları günümüzde de sürmektedir. Hâlâ, mevcut herhangi bir devlet müdahalesini cazip bulma; tüm kötülükleri piyasaya yorma; devlet kontrolü için ortaya atılan yeni teklifler, ideal biçimleriyle, özel çıkar gruplarının baskısı altında olmayan ehil, tarafsız kişilerce uygulanırsa işe yarayabileceğine inanma eğilimimiz vardır. Serbest girişim ve kısıtlı devlet uygulamalarından yana olanlarsa, eskiden olduğu gibi yine savunma konumundadırlar.

Ne var ki, koşullar değişmiştir. Artık devlet müdahalesi konusunda birkaç onyıllık deneyime sahibiz. Bundan böyle fiili olarak çalışan piyasayla ideal olarak çalışabilecek devlet müdahalesini karşılaştırmak gerekmiyor. Fiilî olanı fiilî olanla karşılaştırabiliriz artık.

Böylece piyasanın fiili olarak çalışmasıyla ideal biçimde çalışması arasındaki farkın, devlet müdahalesinin fiilî etkileriyle amaçlanmış etkileri arasındaki farka kıyasla devede kulak kaldığı apaçıktır. Zorbalığın egemen olduğu Rusya'da insanların özgürlük ve onuru konusunda ilerleme sağlanacağına kim büyük umutlarla inanabilir? Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da şöyle yazarlar: "Emekçilerin zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyleri yoktur. Ama kazanacakları bir dünya vardır." Bugün Sovyetler Birliği'ndeki emekçilerin zincirlerinin, Birleşik Devletler'deki ya da İngiltere'deki veya Fransa'daki ya da Almanya'daki veya herhangi bir Batılı ülkedeki emekçilerin zincirlerinden daha zayıf olduğunu kim ileri sürebilir?

Birleşik Devletler'deki duruma daha yakından bakalım. Geçen onyıllarda büyük "reformlar"dan hangisi hedefleri-

ne ulaşmıştır? Bu reformların yandaşlarının iyi niyetleri gerçekleşmiş midir?

Tüketiciyi koruma amacıyla yapılan demiryolları düzenlemeleri çok geçmeden demiryollarının yeni ortaya çıkan rakiplerinin rekabetine karşı, tabii tüketicinin zararına, kendini koruma aracına dönüşmüştür.

Başlangıçta düşük oranlarda uygulanan, sonra da toplumun daha alt sınıfları lehine gelirin yeniden dağıtımı için bir araç olarak el konan gelir vergisi, teoride yüksek artan oranları büyük ölçüde etkisiz hale getiren özel hükümleri ve yasal boşlukları kapsayan, aldatıcı bir görünüm halini almıştır. Şimdiki vergilendirilebilir gelir üzerinden %23,5 gibi net bir oran, %20'den %91'e dek mevcut artan oranlar kadar getiri sağlayabilir. Eşitsizliğin azalmasına ve zenginliğin yaygınlaştırılmasına yönelik bir gelir vergisi, uygulamada kurumsal kazançların yeniden yatırıma yönelmesini sağlamış, dolayısıyla büyük anonim şirketlerin büyümesini desteklerken, sermaye piyasasının işlemlerini engellemiş ve yeni girişimlerin kurulması konusunda cesaret kırıcı olmuştur.

Ekonomik etkinliklerde ve fiyatlarda istikrar sağlamaya yönelik parasal reformlar, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında enflasyonu kamçılama ve daha önce hiç görülmemeyen derecede yüksek bir istikrarsız düzeyi yaratmıştır. Bunların ortaya çıkardığı para otoriteleriye, ciddi bir ekonomik daralmanın 1929-33 arasında Büyük Buhran felaketine dönüşmesinde baş sorumluluğu taşımaktadırlar. Banka paniklerini önlemek için kurulmuş bir sistem Amerika tarihindeki en ciddi banka paniklerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Para sıkıntısı çeken çiftçilere yardım ve tarımsal örgütlenmedeki aksaklıkları giderme amacına yönelik olan

DİZİN

A

ABD Gelir İdaresi 255
Adams Express Şirketi 65
adil istihdam uygulamaları yasası
170–175
adil ticaret yasaları 207
aileler 111, 138–140, 250,
260–263, 281
Aklî Yetersizlik Yasası 70
Alexander, Henry 103
Almanya 14, 38, 50, 226, 286
altın akışı 100, 107, 108
altının rolü, ABD para sisteminde
101–104
altın standardı 77–83, 89–92,
102, 103, 107, 112–114
Amerikan Barolar Birliği 223
Amerikan Medenî Özgürlükler
Sendikası 174
Amerikan Tıp Cemiyeti 220–222,
226–228

Amiş Cemaati 37
Anayasa (ABD) 28, 51, 52, 58, 93
Anayasanın Beşinci Ek Maddesi
(ABD) 51, 52
Anayasanın Birinci Ek Maddesi
(ABD) 93
anti-tröst yasaları 62, 196–198,
228. *Ayrıca bkz* Sherman
Anti-Tröst Yasası
artan oranlı vergilendirme
239, 252, 253, 256.
Ayrıca bkz sabit oranlı
vergilendirme
asgarî ücret yasaları 259, 263,
264, 278–281
ateşli silahlar 214
azınlıklar 174

B

bankacılık sistemi 87, 88, 89
banka iflasları 87, 89, 90

baskı 15, 44–47, 52, 55, 58, 87, 88, 111, 112, 127, 149, 152–155, 168, 170, 175, 196, 199, 201, 208, 211, 213, 219, 221, 262, 278, 286, 290

BBC 50, 52

Becker, Gary S. 158, 169

Bentham, Jeremy 39

berberler 211, 212, 218

Berlin Duvarı 14

Better Business Bureaus 216

bireycilik 39, 52

Birinci Dünya Savaşı 38, 81–84, 187, 194, 287

Birleşik Devletler Bankası 86

Birleşik Devletler Çelik Şirketi 200

Birleşik Devletler'in İkinci Bankası 83

Birleşik Maden İşçileri Sendikası 188

Book Digest 18

Bryan, William Jennings 82

buğday 37, 53, 101, 102, 116, 168

Büyük Britanya 14, 20

Büyük Buhran 76, 85, 91, 134, 225, 275, 287

Büyük Kanyon 66

C-Ç

Cadillac standardı 225

cari ödemeler ve sermaye kaçıışı 104–106

Castro, Fidel 103

Chicago Tribune, the 17

Churchill, Winston 50

Clemenceau, Georges 92

Commentary 19

Cook, Paul W. Jr. 163

çalışma hakkı yasaları 175–178

çalışma ruhsatı uygulamaları 205–236

çelik sanayii 186

Çin 14, 15, 16, 20, 30

D

dalgalı kur 112–115

deflasyon 82, 89, 108, 111

değişim oranları 107

demiryolları 63, 64, 71, 186, 189, 190, 229, 287

demokratik sosyalizm 35

denge çarkı 124–128

denge ve denetleme 46

devlet

– aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetler 62–73

kısıtlamaları 206–213

yasa koyucu ve hakem olarak 58–62

devlet okulları 142–147, 151

dış ödemeler dengesi için alternatif mekanizmalar 106–112

dışsalılık etkileri 44, 62, 65–67, 70, 138, 140, 148, 153, 217, 260

dış yardım programları 288

Dicey, A. V. 39, 70, 282, 291

döviz kurları 108, 109, 114–118

durgunluk 31, 85, 123–126

E

eğitimde ayrımcılık 178–183

eğitimde devletin rolü 137–165

Eisenhower, Dwight D. 103

ekonomik büyüme 75, 76, 85, 277

ekonomik güç 46, 121, 293

ekonomik özgürlük 15, 16, 36, 37, 39, 45, 99

ekonomik özgürlükle siyasî özgürlük arasındaki ilişki 35–54

ekonomik planlama 39

elektrik enerjisi üretimi 189

enflasyon 20, 108, 111, 115, 125, 201, 202, 287

Engels, Friedrich 48, 286

esnaf loncaları 206

eşitçilik ve liberalizm. *Bkz* liberalizm ve eşitlikçilik

eşitsizlik 164, 165, 238–240, 243–251, 256, 257, 283

Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu 63, 71, 189

F

Fabian sosyalizmi 20

faiz oranları 71, 132, 133, 159, 189

federal bütçe 125, 126

Federal Enerji Komisyonu 189

Federal Haberleşme Komisyonu 189, 288

Federal Rezerv Sistemi 76, 83–85, 88–91

Federal Rezerv Yasası 82, 91

Felsefi Radikaller 39

fiyat destekleri 21, 265, 279, 280

fiyat kontrolü 71, 102

Fransa 142, 143, 152, 247, 286

G

gelir dağılımı 237–257

ahlaki açıdan 237–243

devlet önlemleri 250–259

gelir eşitsizliği 239, 240

gelir vergisi 162, 164, 195, 199, 203, 240, 249–253, 255, 259, 279–282, 287. *Ayrıca bkz* negatif gelir vergisi

Gellhorn, Walter 207–210

genel eğitim 138–153

Goldwater, Barry 20, 100

gönüllü işbirliği 29, 42, 55, 77, 173, 244

gönüllü mübadele 42, 62, 65–68, 137

Guffey Kömür Yasası 188

gücün dağıtılması 46

gücün merkezleşmesi 33, 245

gücün toplanması 37

Güney Afrika 79, 102

H

Haklar Bildirgesi (ABD) 93

hastaneler 227, 228, 233, 281

Hayek, Friedrich August von 14, 19, 24, 39, 309

hayır etkinlikleri 69, 70, 202, 203, 233, 277, 278, 284, 291

Herald Tribune, the 17

Hindistan 206, 247

hisse senedi 85

Hitler, Adolf 50, 173, 226, 291
Hollywood 50–52
Hong Kong 14, 16, 121
hükûmet harcamaları 14

I-İ

ırk ayrımcılığı 175
ırksal bütünlüşme 156

İç Savaş (ABD) 81, 83, 101, 167
ifade özgürlüğü 58, 72, 93, 94, 174, 175
İkinci Dünya Savaşı 15, 36, 38, 39, 47, 50, 71, 142, 155, 188, 196
İngiltere Merkez Bankası 81
iskonto oranı 90
İspanya 38, 51
istikrarsızlık 76, 83, 84, 91, 97, 115, 125
işbölümü 42, 43
işsizlik 108, 275
iş ve işgücü çevrelerinin sosyal sorumluluğu ve tekel 181–203
İtalya 38
ithalat kotaları 71, 109, 111, 121, 190, 207
İyi Ev Hizmetleri 216

J

Japonya 38, 112, 118
Johnson, Harry G. 163
Johnson, Lyndon 20
J. P. Morgan Şirketi 103

K

kamu konutları 259, 259–263, 260, 261, 262, 263, 264, 280
Kamyon Sürücüleri Sendikası 189
Kanada 99, 109, 114, 117
kapitalizm 14, 16, 31, 37–42, 47, 49, 53, 167, 168, 244–247, 250, 285
rekabetçi kapitalizm 31, 37, 42, 53, 311
kapitalizm ve ayrımcılık 167–180
karayolları 63, 65, 66
karma okullar 178, 179
kartel 188, 189, 197, 198
kast sistemi 206
Kennedy, John F. 20, 27, 110, 200
Kessel, Reuben 228
Keynesyen çarpan analizi 129
Keyserling, Leon 21
King, Frank 51
kira kontrolü 71
kolejler 216
kolektivizm 15, 39
Komünist Manifesto (Marx ve Engels) 286
komünizm 18, 51, 52, 93, 94, 210
Kongre (ABD) 82, 102, 264, 270, 272
Kölelik Yolu (Hayek) 19
kömür sanayii 188
kupon sistemi 142, 151, 179, 180
kurumlar vergisi 195, 198, 202, 254
Kuznets, Simon 157, 163

L

laissez-faire 277
Lees, D. S. 149
Lenin, Vladimir İlyiç 77
Lewis, John L. 188
liberalizm ve eşitlikçilik 283–293
Lüksemburg 121

M

malî politika 123–135
mal standardı 78–83
Marksizm 245
Marx, Karl 245, 286
Meiselman, David 134
merkez bankası 77, 80, 92, 108
merkezileşme 30, 33, 245
mesleki ve profesyonel öğretim 156–170
Mısır 247
Mill, John Stuart 248, 309
Mises, Ludwig von 39
Mitchell, Wesley 212
Morgan Guaranty Trust Şirketi 103
muhafazakarlık 33, 34, 313
mülkiyet hakları 60, 62, 70, 191, 237

N

negatif gelir vergisi 279
New Deal 75, 188
Newsweek 17
New York Times, the 17
nisbî temsil 45, 56, 148

Nutter, G. Warren 184
Nürnberg Yasaları 173

O-Ö

okulların entegrasyonu 20
okulların kamulaştırılması 142
otomobil sanayi 185, 186
otoriteler yerine kurallar 92–99
otoyollar 66, 289

ödemeler dengesi 99, 104, 106–113, 117
öğretmenler 147, 148, 149
öğretmen ücretleri 148
ölüm sigortası 266–283
özel girişim 29, 31, 44, 52, 65, 67, 91, 109, 116, 131, 142, 152, 193, 257, 261, 271
özel okullar 144, 145, 146, 147, 151, 155
özel teşebbüs 32, 38, 42, 128
özgür bir toplumda devletin rolü 55–73
Özgürlüğün Anayasası (Hayek) 19, 309
özgür toplum 38, 57, 200, 283

P-Q

pamuk 266
paranın kontrolü 75–97, 202
parasal takdir yetkisi 83–92
parklar 66, 67, 73
patentler 61, 191, 192, 216
paternalizm 68, 70, 273

petrol 71, 111, 189, 190, 207, 239,
253, 254
Pürütenler 167
Quakerlar 167

R

Reagan, Ronald 14, 20
refah devleti 13, 17, 18, 126, 272
rekabet 16, 29, 31, 37, 42, 48, 53,
60, 63–65, 70, 144–147,
150, 151, 154, 155,
164, 165, 168, 176, 177,
181–186, 194, 199, 207,
250, 253, 264, 271, 272,
276, 287, 289
rekabetçi kapitalizm 31, 37, 42,
53, 311
Rich, Robert 51
Robinson Crusoe 41, 43, 241, 242
Roma İmparatorluğu 38
ruhsatlandırma 205–236
tıbbî ruhsatlandırma 220–237
ve yarattığı politik sorunlar
213–220
Rusya 20, 35, 38, 247, 285, 286

S

sabit fiyat 102, 106, 115
sabit oranlı vergilendirme 255.
*Ayrıca bkz artan oranlı
vergilendirme*
Schacht, Hjalmar 100
Schumpeter, Joseph 32
Schwartz, Anna 85

serbest piyasa 14, 15, 31, 38,
45, 49, 53, 72, 102, 109,
112–117, 161, 168, 169, 175,
181, 216, 237, 289, 292
sermaye kazançları vergisi 195
sermaye yatırımı 157, 158
Sherman Anti-Tröst Yasası 188,
289
Simons, Henry 24, 39, 63, 68
Sivil Havacılık Kurulu 189
siyahiler 53, 167, 168, 171–174
siyasî güç 37, 46
siyasî özgürlük 15, 16, 38–41, 45
Smith, Adam 19, 196, 199, 292
sosyal güvenlik 37, 72, 152, 259,
266, 269, 272, 274, 280,
288
Sosyal Güvenlik İdaresi 272
sosyalizm 14, 15, 18, 19, 20, 35, 47,
49, 50, 121, 291
sosyal refah önlemleri 259–276
asgarî ücret yasaları 263–264
kamu konutları 259–263
tarım destekleme fiyatları
264–266
yaşlılık ve ölüm sigortası
266–283
Sovyetler Birliği 14, 15, 36, 38,
102, 286
sözleşmeler 176, 177, 271
Stigler, George J. 24, 154, 184

T

tahıl yasası 121
taksi araçları 190, 207, 215

tarım 15, 30, 71, 101, 189, 207,
259, 264–266, 278, 280,
287, 288
tarım destekleme fiyatları
264–266
tarifeler 71, 109, 112, 118–121, 149,
194, 207, 212, 256, 281
tekel
devlet desteğinde 189–192
endüstriyel tekel 183–186
işgücünde tekel 186–189
kapsamı 183–192
kaynakları 192–198
Teksas Demiryolu Komisyonu 71
telefon sistemi 63, 185, 192
telif hakları 61, 191, 192, 216
Tercih Özgürlüğü (Milton ve Rose
Friedman) 13, 18, 20, 312
Thatcher, Margaret 14
Tıp Eğitimi ve Hastaneler Danışma
Kurulu 221–228
ticaretteki ABD kısıtlamalarını
kaldırmak 117–138
Time 17, 50, 110
toplumsal sorumluluk 182,
199–202
Tüketici Araştırmaları 216
Tüketiciler Birliği 216
U-Ü
Ulusal Bankacılık Yasası 83
Ulusal Para Komisyonu 82

Ulusal Sağlık Hizmeti (İngiltere)
149
uluslararası malî ve ticarî düzenle-
meler 99–122
uluslararası parasal düzenlemeler
ekonomik özgürlük açısından
önemi 99–101
uluslararası ticaret 76, 99, 100, 113
uzlaşma/uzlaşma 56, 59, 153, 175,
219

ücret kontrolü 71, 201
üretim kotaları 207

V-Y

verasetin vergilendirilmesi 250
vergi yapısı 76, 195, 252–256
Vietnam Savaşı 20
Yahudiler 53, 167
yapı izinleri yönetmelikleri 190
yaşlılık sigortası 266–283
Yellowstone Ulusal Parkı 66
yoksulluğun hafifletilmesi
277–284
yoksulluk 225, 263, 277–279
Yunanistan 38
yurttaşlık / vatandaşlık 140, 154,
226
yüksek öğretim 153–156

TERCİH ÖZGÜRLÜĞÜ

Şahsî Bir Beyan

Milton Friedman ve Rose Friedman

Çeviren: Nihan Şakar

İktisat, özgürlük ve bu ikisi arasındaki ilişkiyle ilgili bu klasik eserde Milton ve Rose Friedman, kanun ve düzenlemelerin, devlet kurumlarının ve harcamaların çoğalmasıyla özgürlüğümüzün nasıl aşındığını ve refahımızın nasıl küçüldüğünü açıklarlar. Ayrıca, devlet müdahale ettiğinde iyi niyetin çoğunlukla nasıl da acınası sonuçları olduğunu da incelerler. Friedmanlar bu iktisadî hastalıklar için çareler de sunarlar ve bizi, özgürlüğümüzü genişletmemiz ve refahımızı artırmamız için ne yapmamız gerektiği konusunda bilgilendirirler.

Tercih Özgürlüğü, güçlü ve ikna edici bir dille, geçmişte Birleşik Devletler'de nelerin yanlış gittiğini ve Birleşik Devletler'in iktisadî sıhhatine tekrar kavuşması için ne yapılması gerektiğini analiz eder.

"Milton Friedman hakikatleri tekrar gözler önüne seriyor ve izin verdiğimiz takdirde özgürlük ve bolluk içindeki bir toplumun nasıl işleyebileceğinden haberdar olmamızı sağlıyor. İşte bu yüzden iktisat alanında aldığı Nobel Ödülü'nü hak ediyor ve işte bu yüzden bu kitabı okumalısınız."

- Reader's Digest

YAKINDA

ÖZGÜRLÜĞÜN ANAYASASI

Friedrich A. von Hayek

Çeviren: Yusuf Ziya Çelikkaya

Friedrich A. Hayek'in *Kölelik Yolu* adlı eseri 1945'te ilk yayınlandığı zaman, eleştirmenlerce John Stuart Mill'in ünlü *Hürriyet Üstüne* adlı eseriyle eş tutuldu. Bu çalışmada ise Hayek bize, alan ve soluk itibariyle daha çok *Milletlerin Zenginliği*'ne benzer şekilde, özgür toplumun ilkelerinin pozitif bir ifâdesini sunmaktadır. Genel okuyucuya yönelik yazılan *Özgürlüğün Anayasası*, Batı uygarlığının gelişmesine kılavuzluk etmekte ve Batı'nın sürdürmesi gereken özgürlük ideallerinin yeni bir ifadesini ortaya koymaktadır. Eğer özgür dünya yaşayacaksa, her şeyden önce inandığımızın ve korumak istediğimizin ne olduğunu bilmemiz gerektiği ikazında bulunmaktadır.

"Temel bir eser: Özgürlük ile özgür olmama durumu ve bunların her birinden yana olan kurumlar üzerine derinlemesine düşünülmüş bir bildiri. Bildiri üç kısma ayrılmış. Bu üçlü yapı muhteşem bir başarı, birinci sınıf bir düşünürün yüksek bir idealin hizmetindeki eseri."

- The Economist

978-605-4665-03-7	14,5x19,5 cm	t40		
1. Baskı, Haziran 2013	783 sayfa			

www.eksikitaplar.com

Nobel İktisat Ödüllü

ÇİN NASIL KAPİTALİST OLDU?

Ronald Coase ve Ning Wang

Çeviren: Dr. İlkay Yılmaz

Çin Nasıl Kapitalist Oldu?, Çin'in geçtiğimiz otuz beş yılda tarıma dayalı kapalı bir sosyalist ekonomiden uluslararası arenada nasıl da yenilmez bir iktisadî güce dönüştüğünün olağanüstü ve beklenmeyen hikâyesini anlatıyor.

Yazarlar, aslı kaynaklarını kullanarak büyüyen Çin ekonomisi tartışmasını yeniden canlandırmış, Çinli liderlerin yaptığı reformların kapitalist bir ekonomi yaratma yolunda özellikle yapılmadığını ve Çin'e piyasayı ve girişimciliği tekrar getiren şeyin “marjinal devrimler” olduğunu söylemektedirler. Batı'dan alınan dersler geleneksel Çin felsefesi olan “gerçeği olgularda arama” ile birleştirilmiştir. Kapitalizme yüzünü dönen Çin kendi kültürel kökenlerini kucaklamıştır.

Çin Nasıl Kapitalist Oldu?, Çin ekonomisinin geleceğiyle ilgili genelgeçer bilgilere karşı çıkarken Çin, daha fazla büyüme için müthiş bir potansiyele sahip olsa da geleceğinin, devletin güç ve fikirler konusundaki tekelliliğinden dolayı karanlık olduğunu söyler. Coase ve Wang, Çin'de uzun ve saygın bir geleneği olan fikir piyasasının gelişiminin, Çin'in sosyal uyum rüyasını gerçekleştirmek için vazgeçilmez olduğuna dikkat çekerler.

“Sabırlı okuyucular, modern iktisat tarihindeki en sıradışı değişimi derinlemesine anlamakla ödüllendirileceklerdir.”

- *The Wall Street Journal*

978-605-4665-22-8	13x19 cm	₺26		
1. Baskı, Eylül 2015	460 sayfa			

www.eksikitalpar.com